

Міністерство соціальної
політики України

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

ПЕРВИННА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

ОГЛЯД РЕКОМЕНДАЦІЙ ТА ІНСТРУМЕНТІВ

**Первинна ідентифікація
дітей-жертв торгівлі людьми:
огляд рекомендацій
та інструментів**

Марія Антонія Ді Майо

Первинна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми: огляд рекомендацій та інструментів / Марія Антонія Ді Майо — Київ, 2012. — 88 с.

ISBN 966-96646-1-6

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

Опубліковано Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Відповідь на виклики у протидії торгівлі людьми та кіберзлочинності в Україні»

Україна, 01034, Київ,
вул. Стрілецька, 16
www.osce.org/ukraine

© ОБСЄ 2012

Усі права захищені. Зміст цієї публікації може безкоштовно копіюватися та використовуватися для освітніх та інших комерційних цілей за умови посилання на джерело інформації.

ОБСЄ, інститути ОБСЄ та Координатор проектів ОБСЄ в Україні не несуть відповідальності за зміст та погляди, висловлені експертами або організаціями в цьому матеріалі.

ЗМІСТ

Перелік скорочень	5
Вступ.....	6
Ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми: чому це важливо?.....	9
Ідентифікація дітей, які стали жертвами торгівлі.....	10
Ідентифікація дітей як категорії.....	13
Ідентифікація дітей, розлучених зі своїми батьками або з відповідальним опікуном.....	14
Міжнародні та регіональні правові стандарти, застосовні до ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми	16
Проблеми та труднощі, пов'язані з ідентифікацією дітей-жертв торгівлі людьми	21
Керівні принципи, застосовні до первинної ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми	31
Термінологія.....	32
Різні етапи процесу ідентифікації.....	34
Загальні принципи та заходи	35
Доступ на територію держави	41
Реєстрація та оформлення документів	42
Первинне опитування	42
Рання оцінка ризиків	43
Ідентифікація розлучених з батьками дітей.....	44

Призначення опікуна.....	45
Визначення віку.....	46
Проведення співбесіди з дитиною щодо її досвіду жертви торгівлі людьми.....	48
Початкові заходи, інформація та перенаправлення...	50
Період обмірковування.....	51
Забезпечення найкращих інтересів дитини як першочергове міркування.....	52
Важливі практичні заходи й інструменти.....	54
Гарячі лінії, соціальна робота та центри соціально-медичної допомоги.....	55
Створення профілів та вироблення ознак.....	56
Міркування, які слід врахувати до початку ідентифікації.....	63
Етика та поведінка.....	64
Питання та етапи співбесіди.....	68
Рекомендації щодо оцінки ризиків під час ідентифікації.....	72
Інші практичні ресурси.....	74
Заключні міркування.....	76
Бібліографія.....	78
Додаток I.....	81
Додаток II.....	84

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

USAID	Агенція США з міжнародного розвитку
БДИПЧ	Бюро по демократическим институтам и правам человека
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
Єврокомісія	Європейська Комісія
ЄС	Європейський Союз
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОП	Міжнародна організація праці
МЦРМП	Міжнародний центр розвитку міграційної політики
ОБСЕ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОСВПД	Отдел стратегических вопросов полицейской деятельности
ПРБДЄ	Програма «Розлучені з батьками діти, які знаходяться у Європі»
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
РЄ	Рада Європи
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
УНЗ ООН	Управління ООН з наркотиків і злочинності
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй

ВСТУП

Цей звіт було замовлено Відділом протидії торгівлі людьми Координатора проектів ОБСЄ в Україні (далі «КП ОБСЄ в Україні») Марії Антонії Ді Майо (далі «автор») на підтримку проекту «Посилення спроможності українських інституцій у переслідуванні торгівлі людьми та наданні допомоги жертвам», основна мета якого полягає у вдосконаленні законодавчої та нормативної бази України у сфері торгівлі людьми та розширенні можливостей державних інституцій і громадських організацій України щодо протидії торгівлі людьми.

Під час заходів, запланованих у межах названого проекту у 2011 р., особлива увага приділялась посиленню протидії торгівлі людьми з боку державних соціальних та правоохоронних органів. Одна з головних проблем, визнаних Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Міністерством соціальної політики України, стосується ідентифікації жертв торгівлі людьми, зокрема дітей. Це відповідає *Додатку до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми: урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі* (2005 р.), у якому, зокрема, міститься заклик до держав-учасниць сприяти «проведенню досліджень і збору даних, у тому числі з метою посилення програм надання захисту й допомоги, про масштаби торгівлі дітьми в усіх її формах і оприлюдненню таких даних»¹.

Цей звіт покликаний представити і підсумувати результати огляду літератури на міжнародному, регіональному та національному рівнях у зоні відповідальності ОБСЄ стосовно стандартів, рекомендацій та практичних інструментів, задуманих і розроблених з метою забезпечення та сприяння ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми. Перелік основних проаналізованих публікацій також наведено у бібліографії. Загалом цей звіт повинен сприяти розширенню можливостей українських інституцій та інших відповідних суб'єктів у належній ідентифікації, перенаправленні та наданні допомоги дітям, які (імовірно або фактично) стали жертвами торгівлі людьми, у повній відповідності з базовими правами, якими вони наділені.

---

¹ Пункт 4 *Додатку до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми: урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі* (2005 р.).

У наявній літературі, рекомендаціях та інструментах виділяються різні фази або етапи процесу ідентифікації жертв торгівлі людьми. Загально визнано, що «ідентифікація жертв торгівлі людьми може бути складним і тривалим процесом, у межах якого створення безпечного простору для відповідної особи вимагає наявності професійних консультативних і допоміжних структур. Іноді проходять тижні або й місяці, перш ніж особа, яка є об'єктом торгівлі людьми, долає свій посттравматичний стресовий синдром і розвиває у собі достатню довіру, щоб відверто розповісти про власний досвід»². Тому, «оскільки торгівля людьми — це надто складне явище, остаточна ідентифікація жертв може затягнутися, тому первинна ідентифікація імовірних жертв має вирішальне значення»³.

У світлі сказаного вище та відповідно до Технічного завдання, підготовленого КП ОБСЄ в Україні, основна увага у цьому огляді приділяється первинній ідентифікації ймовірних дітей-жертв торгівлі людьми.

Первинна ідентифікація випадків торгівлі людьми серед дітей може і повинна відбуватися з урахуванням низки різних контекстів (походження, транзит, призначення), ситуацій (кордон, місце експлуатації, заклади прийому дітей, система судочинства у справах неповнолітніх тощо) та різних етапів процесу торгівлі людьми (до, під час або після експлуатації). Потерпілі діти можуть експлуатуватися з різною метою (сексуальна, трудова експлуатація, жебрацтво тощо). Так само з імовірними дітьми-жертвами торгівлі людьми можуть контактувати різні суб'єкти (від співробітників спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів по боротьбі з торгівлею людьми до вчителів у школах). Залежно від цих ключових змінних (а також їхньої складної взаємодії та поєднання) можна рекомендувати, розробляти і застосовувати різні комбінації настанов, інструментів і процедур.

З урахуванням зазначеної складності, у цьому звіті зроблено спробу висвітлити найтипівші ключові правові положення, керівні принципи й інструменти, покликані забезпечити своєчасну та належну ідентифікацію дітей-жертв торгівлі людьми.

У цьому звіті не передбачалося здійснення комплексного огляду законів, стратегій та практичних методів у сфері ідентифікації

---

² Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 102.
³ ОБСЄ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і предполагаємих жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жителя*, 2011 г.

дітей-жертв торгівлі людьми у зоні відповідальності ОБСЄ. Встановлені часові обмеження, помножені на мовні бар'єри, дозволили авторам визначити і проаналізувати декілька найдоречніших публікацій на цю тему, переважно на міжнародному та регіональному рівнях.

Ще одне обмеження, виявлене автором звіту, полягало у відсутності системної документації щодо наслідків застосування і впливу різних рекомендацій та інструментів, розроблених для ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми. Ця прогалина накладає суттєві обмеження на можливості оцінювання відповідності й ефективності застосування наявних інструментів для захисту, реалізації та розвитку прав дітей-жертв торгівлі людьми, а також для підтримки різних суб'єктів, залучених до їхньої ідентифікації та надання допомоги.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО?

«Торгівля дітьми — це порушення прав людини стосовно дитини, яка є об'єктом такої торгівлі. Крім того, це злочин»⁴. Рання ідентифікація дитини, яка є об'єктом торгівлі — та особи, яка є об'єктом торгівлі людьми в цілому — це істотний крок до попередження і обмеження порушень її основоположних прав. «У процесі торгівлі дітьми їхні права можуть неодноразово порушуватись, і вони можуть зазнавати як фізичних, так і психологічних страждань. Першочерговим завданням є виведення дітей з-під контролю торгівців, контролерів та експлуататорів, що надає жертвам торгівлі можливості для відновлення та реінтеграції у суспільство»⁵.

Ідентифікація також має вирішальне значення для розслідування, переслідування та засудження торгівців людьми. «Відсутність ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми зменшує шанси на розслідування, переслідування та засудження торгівців людьми»⁶. Тому, хоча ідентифікація дітей, які стали об'єктом торгівлі людьми, передусім потрібна, щоб захистити їхні права та забезпечити їм доступ до послуг та правосуддя, «належна ідентифікація осіб, які стали об'єктом торгівлі людьми [у тому числі дітей], може також призвести до інших кримінальних розслідувань і допомогти у розкритті інших злочинів»⁷.

«Неспроможність належно виявити жертв торгівлі людьми проблематична не тільки тому, що ми не допомагаємо тим, хто потребує допомоги, і не переслідуємо тих, хто порушив закон, але й тому, що це може вплинути на наше розуміння динаміки торгівлі людьми у країні або регіоні»⁸. Тому ідентифікація дітей, які стали об'єктом торгівлі людьми, має

4 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 16.

5 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 16.

6 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі візріцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 122.

7 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 21.

8 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 6.

значення ще й через те, що вона сприяє набуттю нових знань про торгівлю дітьми і, як наслідок, дозволяє створювати ефективніші закони і стратегії, а також здійснювати інтервенції на основі доказів у відповідь на це явище.

«Своєчасна ідентифікація потенційних жертв торгівлі людьми також є дієвим заходом попередження цього злочину»⁹. Ідентифікація ймовірних дітей-жертв торгівлі «може стати на заваді процесу торгівлі ще до його початку і таким чином попередити експлуатацію уразливих осіб»¹⁰. До того ж, внаслідок стримування операцій торговців та сприяння розслідуванню і кримінальному переслідуванню, вона сприяє попередженню злочинності й захисту суспільства у цілому.

Втім, ідентифікація дорослої особи або дитини, яка стала об'єктом торгівлі, сама по собі не є гарантією захисту і реалізації її прав людини¹¹. З метою забезпечення ефективних засобів і заходів, які б дозволили ідентифікованим жертвам торгівлі людьми скористатися своїми основоположними правами на практиці, ідентифікаційні процедури повинні відповідати основоположним правам, які жертви мають протягом усього ідентифікаційного процесу, і сприяти їх реалізації.

Ідентифікація дітей, які стали жертвами торгівлі

Дитина-об'єкт торгівлі людьми — це будь-яка особа віком молодше 18 років, щодо якої чиниться вербування, переміщення, переховування, передача або одержання з метою її експлуатації всередині країни чи за її межами, навіть за відсутності елемента примусу або обману, зловживання владою або іншої форми зловживання.

Подане вище визначення, по суті, спирається на перше погоджене на міжнародному рівні визначення торгівлі людьми, ухвалене ООН у *Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності* (Палермський протокол)¹².

9 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г. с. 22.*

10 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г. с. 18.*

11 Див., напр.: Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали, 2005 р., с. 11-12.*

12 Стаття 3. У такому викладі це визначення використовується Фондом порятунку дітей та Програмою «Розлучені з батьками діти, які знаходяться у Європі» (Фонд

Виходячи з визначення торгівлі людьми, що міститься у Палермському протоколі, експлуатаційна мета може включати: сексуальну експлуатацію (у тому числі експлуатацію проституції інших осіб та/або інші форми сексуальної експлуатації, такі як порнографія та примусові шлюби); примусову працю або послуги; рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів¹³.

Визначення торгівлі дітьми, що міститься у Палермському протоколі, було використано у перелічених нижче ключових міжнародних правових документах, які стосуються регіону відповідальності ОБСЄ, у тому числі у Конвенції Ради Європи *Про заходи з протидії торгівлі людьми*¹⁴ («Конвенція РЕ проти торгівлі людьми») та у нещодавно ухваленій Директиві ЄС щодо попередження торгівлі людьми, боротьби з нею та захисту її жертв¹⁵ («Директива ЄС проти торгівлі людьми»), де чітко зазначається, що до можливих форм експлуатації належать жебрацтво та експлуатація кримінальних видів діяльності¹⁶.

«За наявними даними, діти стають об'єктами торгівлі до регіону відповідальності ОБСЄ і у його межах, між країнами та у межах країн регіону з метою різного роду експлуатації, у тому числі сексуальної та трудової експлуатації, примусового жебрацтва та скоєння дрібних злочинів»¹⁷. За інформацією, отриманою з наявних літературних джерел і від ключових суб'єктів, що працюють у регіоні, до дітей, які наражаються на підвищений

порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 6.) Однак воно значною мірою відбивається у низці публікацій та рекомендацій щодо проблеми торгівлі дітьми. Детальнішу інформацію про різні елементи, які стосуються торгівлі дітьми, та тлумачення прийнятих на сьогодні визначень, див., у тому числі у ЮНІСЕФ, *Керівництво із захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 13.)

13 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 6.

14 Стаття 4. Про стан ратифікації та підписання Конвенції у зоні відповідальності ОБСЄ див. нижче с. 11

15 ДИРЕКТИВА 2011/36/EU ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ ЄВРОПИ від 5 квітня 2011 р. щодо попередження торгівлі людьми, боротьби з нею та захисту її жертв, що заміщує Рамкове рішення Ради 2002/629/JHA

16 Згідно зі Статтею 2(3) Директиви, «Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, у тому числі жебрацтво, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, експлуатацію кримінальних видів діяльності, або вилучення органів».

17 Експертна координаційна група спілки ОБСЄ (АЕСТ), *Заява щодо захисту дітей, особливо серед мігрантів, дітей без документів, несупроводжуваних дітей, дітей, розлучених з батьками, та дітей-шукачів притулку з метою попередження торгівлі дітьми*, жовтень 2010 р., с. 2.

ризик стати об'єктом торгівлі належать: діти, які мешкають та/або працюють на вулиці; діти, позбавлені належного батьківського піклування, зокрема діти, які мешкають у закладах соціального забезпечення; діти, які належать до етнічних меншин, що зазнають дискримінації, зокрема діти ромів; діти, які подорожують, особливо розлучені з батьками діти; діти, які належать до громад, що потерпають від бідності, безробіття та соціального виключення, у тому числі внутрішніх мігрантів та вимушених переселенців¹⁸.

«Діти стають уразливими для торгівців людьми з цілої низки причин. До них може належати складна взаємодія чинників, які стосуються ширшого макроекономічного та соціального контексту, міжособистісна динаміка, сімейні та громадські переконання та погляди, індивідуальні умови життя, психологічні чинники та індивідуальні рішення дитини»¹⁹. Вважається, що відсутність інформації про те, як захистити себе від торгівлі людьми та до кого звернутись у разі потреби; бідність або крайня бідність; важкі умови життя (такі як на вулиці, у таборах або нетрях); відсутність можливостей отримання освіти і працевлаштування для себе та своїх родин; відсутність родинного кола та належної турботи й уваги; побутове насильство та конфлікти; відсутність можливостей для відпочинку та безпечних місць дозвілля належать до основних чинників, через які діти наражаються на небезпеку торгівлі людьми²⁰.

Ідентифікація дітей як жертв торгівлі, означає визнання того, що вони стали або їх мають намір зробити об'єктом торгівлі людьми у визначенні застосовної законодавчої бази. Ідентифікація дітей-жертв торгівлі вважається особливо складним завданням, неефективним та проблематичним на практиці з низки причин, які буде висвітлено у цьому звіті.

---

18 Серед інших публікацій див.: ЕСПАТ, *Заклик до дій. Ключові положення Третього світового конгресу проти сексуальної експлуатації дітей та підлітків з Європейської та Центральноазійської підготовчої зустрічі*, 2008 р., с. 3; Фонд порятунку дітей, *Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Регіональний звіт*, 2007 р.; Європейський центр з прав ромів, *Торгівля людьми у спільнотах ромів*, березень 2011 р., с. 9; Кожній дитині, *Сім'я має значення. Дослідження інституційної охорони дитинства у Центральній та Східній Європі та колишньому Радянському Союзі*, 2006 р., с. 13; Експертна координаційна група спілки ОБСЕ (АЕСТ), *Заява щодо захисту дітей, особливо серед мігрантів, дітей без документів, несупроводжуваних дітей, дітей, розлучених з батьками, та дітей-шукачів притулку з метою попередження торгівлі дітьми*, жовтень 2010 р., с. 2.

19 Фонд порятунку дітей, ПРБДЕ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 4.

20 Фонд порятунку дітей, *Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Регіональний звіт*, 2007 р.

Ідентифікація дітей як категорії

Згідно з Конвенцією ООН про права дитини, Палермський протокол визначає «дитину» як «будь-яку особу, що не досягла 18-літнього віку»²¹.

Згідно з підходом, що ґрунтується на забезпеченні прав людини, діти-жертви торгівлі людьми мають право на особливі засоби захисту, як жертви та як діти, відповідно до їхніх особливих прав і потреб.

Так, у контексті міграції та транснаціональної торгівлі людьми, вік дітей, які стали об'єктом торгівлі (а також дітей-мігрантів у ширшому контексті), може ставитись під сумнів. Багато дітей подорожують за межі своєї країни походження без справжніх посвідчень особи або документів про місце проживання, оскільки їх було втрачено або конфісковано до початку або під час їхньої подорожі. Крім того, народження деяких дітей ніколи не реєструвалося, і тому вони не мають документів, які можуть засвідчити їхню особу або хронологічний вік. У інших випадках діти подорожують з посвідченням особи або документами про місце проживання, але їх законність або справжність ставиться під сумнів органами влади, які з цієї причини не можуть покладатися на них у своїх оцінках особи та віку дитини.

Окрім заходів захисту, які держави загалом гарантують дітям-жертвам торгівлі людьми, вони мають право на особливий захист і допомогу як діти, серед яких розміщення дитини у закладах прийому дітей та призначення опікуна (для дітей, позбавлених батьківської опіки), доступ до освіти і професійної підготовки та процедура, покликаючи знайти тривале рішення у найкращих інтересах дитини.

Отже, визнання особи дитиною є перепусткою для отримання доступу до цілої низки основних прав і засобів захисту, на які дитина-жертва торгівлі людьми має право через свій вік. Більше того, хибна категоризація дитини як дорослої особи у контексті торгівлі людьми перешкоджає визначенню суворості покарання, якого повинен зазнати торговець людьми²².

²¹ Стаття 3(d), Палермський протокол.

²² МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 36.

«Визначення віку передбачає процедуру, за допомогою якої органи влади намагаються встановити хронологічний вік особи»²³. З огляду на вирішальне значення, яке ідентифікація дітей має у ширшому контексті міграції, встановлення віку стає дедалі важливішою і суперечливішою проблемою. Проблеми і труднощі, пов'язані з гарантуванням прав дітей, чий вік може викликати сумнів, а також наявні рекомендації з визначення віку розглядатимуться у цьому звіті у світлі вирішального значення, яке це питання відіграє для забезпечення належної ідентифікації, надання допомоги та захисту дітям-жертвам торгівлі людьми.

Ідентифікація дітей, розлучених зі своїми батьками або з основним опікуном

«Розлучені з батьками діти — це діти, які не досягли 18-літнього віку, перебувають за межами своєї країни походження та розлучені з обома батьками або своїм попереднім законним чи призначеним основним опікуном»²⁴.

Діти, позбавлені сімейної опіки, мають право на особливий захист і допомогу²⁵. Хоча не всі випадки торгівлі дітьми стосуються розлучених з батьками дітей, їх чітко виділяють в особливу групу ризику, що становить типовий випадок транснаціональної торгівлі дітьми²⁶. Деякі розлучені з батьками діти-жертви торгівлі, можуть бути цілком самотніми, тоді як інші можуть мешкати з далекими родичами, які не обов'язково виступають їхніми законними або призначеними основними опікунами.

---

23 ПРБДЄ, *Огляд чинного законодавства, підходів та практики щодо визначення віку у шістнадцяти європейських державах*, травень 2011 р., с. 4.

24 Визначення, прийняте Програмою «Розлучені з батьками діти, які знаходяться у Європі» (ПРБДЄ), що має на меті реалізацію прав розлучених з батьками дітей, які подорожують до Європи або через Європу, шляхом запровадження спільних підходів і взірцевої практики на національному та європейському рівнях. Визначення міститься у документі: ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р. Документ було схвалено УВКБ ООН, а в останній редакції — ЮНІСЕФ.

25 Стаття 20 Конвенції ООН про права дитини.

26 Експертна координаційна група спілки ОБСЄ (АЕСТ), *Заява щодо захисту дітей, особливо серед мігрантів, дітей без документів, несупроводжуваних дітей, дітей, розлучених з батьками, та дітей-шукачів притулку з метою попередження торгівлі дітьми*, жовтень 2010 р.

Тому у межах процесу ідентифікації дітей-жертв торгівлі важливо визначити, чи є дитина, яка (імовірно) стала об'єктом торгівлі, також розлученою з батьками у наведеному вище визначенні, оцінивши батьківські стосунки між дитиною та дорослими особами, які її супроводжують. Це дозволить відповідним органам перенаправити розлучених з батьками дітей-жертв торгівлі для отримання додаткових заходів захисту, на які вони мають право як діти, позбавлені батьківської опіки.

МІЖНАРОДНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ, ЗАСТОСОВНІ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ТОРГІВЛІ

Згідно з міжнародним законодавством, держави регіону ОБСЄ зобов'язані надавати особливий захист і допомогу дітям, які стали жертвами торгівлі людьми. Зокрема, необхідно завжди дотримуватися ключових принципів, закріплених у Конвенції про права дитини, ратифікованій усіма державами регіону. Згідно з цими принципами, держави зобов'язані забезпечити захист кожній дитині від усіх форм небалого і жорстокого поводження, насильства та експлуатації²⁷. У випадку розлучених з батьками дітей-жертв торгівлі, держави повинні забезпечити особливий захист і допомогу дітям, позбавленим сімейного оточення²⁸. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини²⁹. Усі міркування щодо контролю за імміграцією чи злочинністю повинні мати другорядне значення.

Кожна дитина має невід'ємне право на життя, виживання і розвиток³⁰. Крім того, враховуючи право дитини на участь у вирішенні власної долі, держави забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю³¹.

Усі ключові принципи та основні права, передбачені Конвенцією про права дитини, застосовуються до всіх дітей, які перебувають

---

27 Статті: 19, 32, 34, 35, 36 Конвенції ООН про права дитини. Серед інших статей Конвенції ООН про права дитини, застосовних до захисту прав дітей, слід назвати: Ст. 9,10, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 37, 39, 39 та 40.

28 Стаття 20 Конвенції ООН про права дитини.

29 Стаття 3 Конвенції ООН про права дитини.

30 Стаття 6 Конвенції ООН про права дитини.

31 Стаття 12 Конвенції ООН про права дитини.

у межах юрисдикції держави³², без будь-якої дискримінації незалежно від національного походження, імміграційного статусу або відсутності громадянства. Таким чином, держави повинні ставитися до дітей-об'єктів торгівлі, насамперед, як до дітей. Це означає, що їх слід розглядати і до них слід ставитися як до будь-яких інших дітей і надавати їм доступ до їхніх основних прав нарівні з дітьми, які є громадянами держави, а також додатково надавати особливий захист, оскільки вони є жертвами торгівлі людьми (а у певних випадках — тимчасово або на постійній основі позбавлені свого сімейного оточення і батьківської опіки).

Основи підходу, що ґрунтується на правах дитини, у викладеному вище розумінні отримали широку підтримку з боку громадських організацій та міжнародних агенцій, які працюють у сфері захисту прав дітей³³ та/або боротьби з торгівлею людьми³⁴. Зобов'язання, що постають з міжнародного законодавства про права людини, було втілено у ключових міжнародних та регіональних правових актах, особливо тих, які стосуються торгівлі людьми і поширюються на велику кількість держав-учасниць ОБСЄ.

У Преамбулі Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми³⁵ зазначено, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні брати до уваги підхід, що враховує права дитини. У кількох статтях названої вище Конвенції закріплено основні права, якими повною мірою користуються діти-жертви торгівлі людьми, як і інші діти³⁶.

У Директиві Ради Європи³⁷ щодо попередження торгівлі людьми визнано необхідність надання особливого захисту й допомоги

32 Стаття 2 Конвенції ООН про права дитини.

33 Серед іншого див.: ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 11-12; Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 9-10; ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., с. 6-8.

34 Див., напр.: МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р.; МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р.

35 Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми було ратифіковано більшістю держав-учасниць ОБСЄ.

36 Рада Європи, *Серія Угод — № 197. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та Пояснювальна записка до неї*, 2005 р.

37 Цей документ стосується держав-учасниць ОБСЄ, які є членами Європейського Союзу.

дітям-жертвам торгівлі людьми відповідно до ключових документів, які стосуються прав людини, у тому числі Конвенції про права дитини³⁸.

Як зазначалося вище, діти-жертви торгівлі, як і будь-які інші діти, повинні мати повний доступ до широкої низки основних прав, що тлумачаться у світлі всеосяжних принципів, підсумованих вище. У цьому розділі йдеться, зокрема, про правові положення, застосовні до первинної ідентифікації дитини-жертви торгівлі людьми. У ньому не ставиться за мету надати повний аналіз того, як широка низка прав, наданих дітям, відбивається у міжнародних та регіональних документах, застосовних до торгівлі дітьми у регіоні відповідальності ОБСЄ.

Згідно з Конвенцією про права дитини³⁹, держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності та забезпечують їй необхідну допомогу і захист для якнайшвидшого відновлення її індивідуальності. Конвенція про права дитини зобов'язує держав-учасниць вживати на національному та міжнародному рівнях всіх необхідних заходів щодо попередження викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди «з будь-якою метою і в будь-якій формі»⁴⁰.

Авторитетні рекомендації щодо ідентифікації дітей, особливо щодо розлучених з батьками дітей, надано Комітетом з прав дитини («Комітетом») — незалежним органом, що контролює виконання Конвенції з прав дитини її державами-учасницями. У своєму Загальному коментарі⁴¹ № 6 (2005 р.) *щодо поводження з дітьми без супроводу і розлученими з батьками дітьми за межами їхньої країни походження* Комітет рекомендує у межах первинної оцінки під час визначення пріоритетності потреб у захисті та необхідних заходів, ґрунтуючись на найкращих інтересах кожної конкретної дитини, надавати першорядне значення ідентифікації дітей як категорії та розлучених з батьками дітей. Під час безпосереднього визначення віку слід враховувати фізичний вигляд і психологічну зрілість особи, проводити її у безпечний і ґендерно виважений спосіб з повсякчасним виявленням поваги до безпеки та гідності особи, а у разі виникнення сумнівів — приймати рішення на її користь⁴².

38 Директива ЄС щодо попередження торгівлі людьми, Преамбула, (8), (22), (23), (25), (33).

39 Стаття 8 Конвенції ООН про права дитини.

40 Стаття 35 Конвенції ООН про права дитини.

41 Комітет готує Загальні коментарі, щоб надати тлумачення положень з прав людини за тематичними підрозділами. Див.: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

42 Загальний коментар № 6 (2005 р.) *щодо поводження з дітьми без супроводу і розлученими з батьками дітьми за межами їхньої країни походження*, п. 31 (i).

Комітет, зокрема, зобов'язує держави оцінювати потреби у захисті у розрізі торгівлі людьми,⁴³ та у будь-якому разі якнайшвидше оформляти розлученням з батьками дітям власні посвідчення особи⁴⁴.

Згідно з Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, кожна Сторона «забезпечує свої компетентні органи особами, які мають відповідну освіту й кваліфікацію для попередження й боротьби з торгівлею людьми, ідентифікації жертв цієї торгівлі й допомоги їм, зокрема дітям», і «забезпечує співробітництво різних органів між собою, а також з відповідними організаціями підтримки, для ідентифікації жертв у порядку, що враховує особливе становище жертв-жінок і дітей»⁴⁵.

Згідно з цією Конвенцією, кожна Сторона «вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для ідентифікації жертв, у випадку потреби, у взаємодії з іншими Сторонами й відповідними організаціями підтримки. Якщо у компетентних органів є достатні підстави вважати, що особа стала жертвою торгівлі людьми, — ця особа не буде вивезена з її території доти, доки компетентні органи не завершать процедуру ідентифікації жертви правопорушення [...], а також гарантує отримання цією особою допомоги, передбаченої Конвенцією»⁴⁶.

Стосовно визначення того, чи є імовірні жертви торгівлі людьми дітьми, згідно з Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва — дитина, вона вважається і з нею поводяться, як з дитиною, а також їй надається спеціальний захист до встановлення її віку⁴⁷. У Конвенції також міститься зобов'язання стосовно того, що як тільки несупроводжувану дитину визнано жертвою, кожна Сторона: забезпечує представництво цієї дитини опікуном, який діє у найкращих інтересах цієї дитини; робить необхідні кроки для встановлення особи й громадянства дитини; докладає всіх зусиль для встановлення місця перебування її сім'ї, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини⁴⁸.

43 Загальний коментар № 6 (2005 р.) щодо поводження з дітьми без супроводу і розлученими з батьками дітьми за межами їхньої країни походження, п. 31 (iii).

44 Загальний коментар № 6 (2005 р.) щодо поводження з дітьми без супроводу і розлученими з батьками дітьми за межами їхньої країни походження, п. 31 (iv).

45 Стаття 10 (1), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

46 Стаття 10 (2), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

47 Стаття 10 (3), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

48 Стаття 10 (4), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

Країни у зоні відповідальності ОБСЄ, які підпадають під дію Директиви ЄС щодо попередження торгівлі людьми «вживають необхідних заходів для запровадження відповідних механізмів, спрямованих на ранню ідентифікацію жертв, надання їм допомоги та підтримки, у взаємодії з відповідними організаціями підтримки»⁴⁹. Директива також зобов'язує їх «сприяти систематичній підготовці посадових осіб, які вірогідно матимуть справу з жертвами або потенційними жертвами торгівлі людьми, у тому числі співробітників патрульної поліції, які повинні вміти виявляти жертв і потенційних жертв торгівлі людьми і знати, як поводитися з ними»⁵⁰. Крім того, у контексті притулку та міграції відповідне законодавство ЄС забезпечує розлученням з батьками дітям особливі заходи захисту⁵¹.

Останніми роками розроблено цілу низку рекомендацій щодо застосування відповідних законодавчих принципів і стандартів на практиці. Аналіз найдоречніших і вартих уваги матеріалів буде надано у цьому звіті нижче⁵².

---

49 Стаття 11.4, Директива ЄС щодо попередження торгівлі людьми.

50 Стаття 18.3, Директива ЄС щодо попередження торгівлі людьми.

51 Так, Стаття 17(1) Директиви ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти прийому шукачів притулку у державах-членах ЄС, зобов'язує держав-членів під час застосування чинних правових положень стосовно матеріальних умов прийому та медичного обслуговування осіб враховувати конкретну ситуацію, у якій перебувають уразливі особи, наприклад, діти та розлучені з батьками діти або особи, які зазнали катування, зґвалтування чи інших серйозних форм психологічного, фізичного чи сексуального насильства. У Статті 5 Директиви ЄС щодо загальних стандартів і процедур, що підлягають застосуванню у державах-членах для повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають на території ЄС, закріплено принцип, згідно з яким усі дії та рішення повинні враховувати найкращі інтереси дитини (це положення міститься і у п. 22 преамбули до Директиви); а у Статті 10(1) цієї Директиви йдеться про те, що до ухвалення рішення про повернення несупроводжуваних неповнолітніх, їм надається сприяння з боку компетентних установ, відмінних від органів, відповідальних за примусове виконання повернення.

52 Див. нижче, «Важливі практичні заходи й інструменти».

ПРОБЛЕМИ ТА ТРУДНОЦІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ІДЕНТИФІКАЦІЄЮ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Незважаючи на визнання вирішального значення⁵³, яке надається ідентифікації жертв торгівлі людьми, назагал вона вважається не-ефективною та проблематичною⁵⁴. Існує припущення, що деякі групи жертв торгівлі й експлуатації потрапляють у поле зору навіть менше, ніж інші, зокрема з огляду на стать і форми експлуатації. «Кількість виявлених жертв і досі надзвичайно низька порівняно з розрахунковим масштабом торгівлі людьми, особливо у сфері трудової експлуатації»⁵⁵.

Відсутність або неналежна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми також вважається серйозною проблемою, яка стає на заваді ефективному захисту і забезпеченню їхніх прав. «У надто багатьох випадках ситуація дітей оцінюється неправильно, а дітей не ідентифікують як потенційних чи фактичних жертв торгівлі людьми»⁵⁶. «Діти, які стали об'єктом торгівлі, постійно неправильно ідентифікуються органами влади. Через хибну ідентифікацію приймаються неправильні та невідповідні рішення щодо їх подальшої долі, їм не забезпечують особливих заходів захисту, на які вони мають право»⁵⁷.

У літературі наводиться кілька основних причин, що перешкоджають ідентифікації жертв торгівлі людьми. Більшість з цих причин стосуються як дітей, так і дорослих через різні обставини, але деякі проблеми, як вважається, створюють перешкоди саме у випадку дітей-жертв.

53 Див. вище, с. 6

54 Серед інших публікацій див.: Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 101-102; УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми*, 2005, с. 6; Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 9.

55 Спеціальний представник і координатор ОБСЄ з питань боротьби з торгівлею людьми, Відень, 19 листопада 2010 р.

56 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 122.

57 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 32.

Насамперед, відсутнє спільне й узгоджене розуміння значення деяких термінів, які стосуються торгівлі людьми. Так, «значна кількість держав-учасниць ОБСЄ і досі не визнає важливості положення [Палермського] Протоколу щодо згоди жертви або не усвідомлюють, що визначення торгівлі людьми у випадку дітей відрізняється»⁵⁸. «Відсутність гармонізованих визначень на національному та міжнародному рівнях негативно впливає на ідентифікацію жертв та їхній доступ до допомоги та належного захисту»⁵⁹.

Навіть якщо національні законодавчі положення відповідають застосовним міжнародним та регіональним правовим стандартам, на практиці й досі трапляється плутанина і хибна ідентифікація. «За результатами досліджень з питань торгівлі людьми у [Європі та Євразії] з'ясувалося, що навіть суб'єкти діяльності з протидії торгівлі людьми, які, здавалося б, повинні мати найчіткіше розуміння торгівлі людьми, користувались поширеними хибними уявленнями і мали неправильне розуміння»⁶⁰. Нерідко виявляється, що існує концептуальна плутанина між поняттями торгівлі людьми, рабства, примусової праці, експлуатації, боргової кабали, незаконного ввезення та іншими концепціями, пов'язаними з торгівлею людьми⁶¹.

Зокрема, торгівлю людьми нерідко плутають з незаконним ввезенням мігрантів та незаконною міграцією. «У багатьох випадках жертви торгівлі людьми, мають статус незаконних мігрантів та ідентифікуються як «мігранти без документів» або «незаконні мігранти»⁶². Як наслідок, їх можуть затримати, депортувати або відмовити у в'їзді на державному кордоні, наражаючи їх таким чином на додатковий ризик. Аналогічно, «основна проблема ідентифікації дітей як жертв торгівлі людьми полягає у тому, що діти, як і дорослі, подорожують через цілу низку різних причин»⁶³.

---

58 ОБСЄ/ОСВГД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 24.

59 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 18.

60 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 6.

61 Серед інших публікацій див.: Програма з питань торгівлі людьми та примусової праці, *Рабство, примусова праця, боргова кабала та торгівля людьми: від концептуальної плутанини до цільових рішень*, Випуск 2, лютий 2011 р.

62 Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 9.

63 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 32.

До жертв торгівлі людьми, можуть ставитись як до злочинців через порушення, скоєні ними у процесі торгівлі, наприклад, проституцію, дрібні злочини, злочини, пов'язані з міграційними процесами, тощо, якщо такі дії кваліфікуються як злочин у національній законодавчій системі. Зазначається, що торгівля дітьми з метою експлуатації у незаконній діяльності є однією з найменш знаних форм торгівлі. Зазвичай дитину, яка досягла віку кримінальної відповідальності, переслідують за злочини, скоєні у контексті торгівлі, і не визнають її жертвою⁶⁴. «Криміналізація обмежує доступ жертв до правосуддя та захисту і зменшує вірогідність їхнього звернення до органів влади із заявою про свою віктимізацію»⁶⁵.

Більше того, «органи влади, у тому числі співробітники поліції, як правило, знайомі з основними характеристиками жертв транскордонної торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Однак вони зазвичай мають обмежений досвід з ідентифікації жертв торгівлі людьми, які зазнали інших форм експлуатації, напр., перебували у побутовому підневільному стані або займалися примусовою працею на будівництвах, у сільському господарстві чи текстильній промисловості»⁶⁶.

Донедавна серед суб'єктів діяльності з протидії торгівлі людьми існувало поширене припущення, що серед жертв торгівлі людьми переважають жінки та діти, які стають об'єктами торгівлі здебільшого з метою сексуальної експлуатації. Не вистачало розуміння інших форм торгівлі людьми та того, що жертвами може ставати широке коло осіб⁶⁷. Тому інтервенції переважно стосувалися саме цих форм торгівлі⁶⁸. «Як наслідок — жертви, які не підходять під «очікувані» характеристики жертви, часто не ідентифікуються як жертви торгівлі людьми»⁶⁹.

64 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 7.

65 УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008, с. 253. Див. також: ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передбачуваних жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жителя, 2011 г.*, с. 21.

66 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передбачуваних жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жителя, 2011 г.*, с. 18.

67 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. VI.

68 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 7.

69 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. VI.

«Загальноприйняті стереотипи щодо жертв торгівлі людьми [...] заважають людям усвідомити, що перебування у ролі жертви може передбачати і цілу низку інших ситуацій»⁷⁰. «Зазвичай ми знаходимо те, що хочемо знайти, а суб'єкти діяльності з протидії торгівлі людьми у [Європі та Євразії] добре навчені пильнувати ознаки торгівлі молодими жінками з метою проституції»⁷¹.

Ще один стереотип, який призводить до відсутності ідентифікації або хибної ідентифікації осіб, які стали об'єктом торгівлі, полягає у «неправильному розмежуванні виявлених «невинних» та «винних» жертв». Ця проблема особливо чітко виявляється у сфері торгівлі з метою примусу до заняття проституцією та інших форм сексуальної експлуатації [...] «Невинні» або «справжні» жертви — це ті, хто може довести, що їх примусили займатися проституцією, тоді як «винні» — це ті, хто займалися проституцією раніше, знали, що продовжуватимуть, та/або бажали продовжувати займатися цим у непримусових умовах. У такому тлумаченні елемент примусу хибно розуміється як винятково той, що стосується способу, у який жінка почала займатися проституцією (у результаті примусу чи за власним рішенням), і не відображає примусу чи рабських умов, у які вона згодом потрапляє. [...]

Наслідком такого розмежування є те, що у багатьох випадках замість притягнення злочинця до кримінальної відповідальності саме жертва вимушена доводити свою «невинність», що переводить увагу з дій торгівця на моральність жертви. На практиці це стає на заваді жінкам-об'єктам торгівлі у секс індустрії (незалежно від того, чи займалися вони проституцією раніше), у їхній готовності свідчити відкрито. [...]

[...] Унаслідок описаних вище проблем багато осіб, задіяних у проституції, у тому числі осіб-об'єктів торгівлі, вважають, що структура протидії торгівлі людьми не допомагає у боротьбі з насильством і зловживаннями у секс індустрії та у захисті їхніх прав людини»⁷².

«Хибне сприйняття того, хто може бути жертвою, як повинні поводитися жертви і звідки вони походять, може завадити їх ідентифікації»⁷³.

---

70 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передполагаємых жертв: Підход полици, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г.*, с. 44.

71 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми в Європі та Євразії. Заключний звіт, 2008 р.*, с. vi.

72 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 51-52.

73 ОБСЕ, *Торговля людьми: ідентифікація потенційних і ймовірних жертв. Підхід комунального поліціювання, 2011 р.*, с. 45.

Нездатність ідентифікувати жертв торгівлі людьми пояснюється не тільки концептуальною плутаниною і поширеними стереотипами. «Правоохоронним органам часто не вистачає персоналу і відповідної інфраструктури — у тому числі спеціалізованих перекладачів — для допиту імовірних жертв торгівлі людьми. Це особливо стосується невеликих поліцейних відділків, яким доводиться мати справу зі значною кількістю імовірних жертв торгівлі, виявлених у результаті рейду»⁷⁴. Загалом, «національні органи влади часто недостатньо усвідомлюють проблему торгівлі людьми»⁷⁵.

«Інколи держави приділяють увагу жертвам через інформацію, яку вони можуть надати або через їхню користь для системи кримінального судочинства. Керовані бажанням досягти своїх цілей (напр., притягнути торгівців до відповідальності), до жертв ставляться як до пішаків, а не до людських істот, які потребують захисту й допомоги»⁷⁶.

«Те, як ідентифікуються жертви, має прямий і безпосередній вплив на їхнє розуміння наявної допомоги, а нерідко — опосередкований вплив на їхню готовність чи можливість отримати доступ до допомоги і скористатись нею»⁷⁷.

Окрім того, що серед суб'єктів діяльності з попередження торгівлі людьми немає достатньої концептуальної чіткості та розуміння поняття торгівлі людьми, через що вони нездатні належним чином ідентифікувати її об'єктів, особливо дітей, існує й ширша низка причин, через які останні неохоче свідчать відкрито і не ідентифікуються.

Насамперед, жертви торгівлі можуть неохоче вступати в контакт з органами влади через страх помсти торгівців, спрямованої проти них самих та проти їхніх близьких. «Додатковий страх судового переслідування та покарання може тільки додатково запобігти зверненню жертв по захист, допомогу та правосуддя»⁷⁸.

Окрім погроз та застосування насильства, торгівці можуть вдаватися до різних прийомів з метою викрадення жертв та маніпулювання

⁷⁴ Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 169.

⁷⁵ Рада Європи, *Серія Угод — № 197. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та Пояснювальна записка до неї*, 2005 р., с. 45.

⁷⁶ УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008, с. 251.

⁷⁷ Анет Бруновскіс, Ребекка Сертіс. *Чи залишається минуле позаду? Коли жертви торгівлі людьми відмовляються від допомоги*, Fafo, 2007 р., с. 33.

⁷⁸ УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008, с. 253.

ними. Торгівці можуть мати родинні та/або громадські стосунки з жертвою або можуть увійти в емоціональні стосунки з нею. Вони можуть домовлятися з жертвами про їхній заробіток і давати їм дедалі більшу частину доходів, отриманих від роботи, виконуваної жертвами. «Жертва може почуватися залежною від торгівців і винною їм, наприклад, через борги. Крім того, окремі члени кримінальної мережі можуть брати на себе різні ролі стосовно жертви — від насильницького ставлення та контролювання до надання підтримки й «захисту»⁷⁹.

Жертви торгівлі, можуть звинувачувати себе у тому, що стали об'єктом експлуатації. Така ситуація може стосуватися жінок і дівчат, які зазнали сексуальної експлуатації, але навіть більшою мірою хлопчиків, тоді як чоловіки назагал почувуються ошуканими, а тому соромляться. Вони можуть боятись осуду своєї громади походження або громади, у якій вони перебувають⁸⁰. Сором — ще один впливовий механізм, до якого вдаються торгівці, залякуючи жертву погрозами розповісти її родині про те, що сталося⁸¹.

Жертви торгівлі можуть часто страждати на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а отже — як один із симптомів — не завжди пам'ятати, що з ними сталось⁸². «ПТСР, як відомо, по-різному впливає на пам'ять. Особи, які страждають на ПТСР, характеризуються повторним переживанням свого травматичного досвіду, що може виливатись у нав'язливі образи, візуальні або чуттєві галюцинації та мимовільні яскраві спогади про пережите. Діти можуть мати нічні кошмари і чути голоси. Вони страждають на Perezбудження і надзвичайно чутливі. Діти можуть уникати будь-яких стимулів, пов'язаних з травматичною подією. Вони можуть не бажати, а інколи фактично бути нездатними описати, що з ними трапилося»⁸³.

---

79 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 102.

80 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми в Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 6.

81 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передполагаємых жертв: Підход полици, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 49.

82 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передполагаємых жертв: Підход полици, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 49.

83 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 30-31.

Недостатні можливості органів влади забезпечувати функціонування системи ідентифікації, яка б відповідала індивідуальним потребам кожної потенційної чи фактичної жертви торгівлі людьми, є ще однією причиною, чому постраждали вирішують не ідентифікувати себе як жертв торгівлі людьми⁸⁴. Так, жертви можуть не бажати визнавати себе такими та/або відмовляються від допомоги, оскільки вона надається за (явної або неявної) умови, що вони не намагатимуться мігрувати (знову). Іноді родини жертв не повністю розуміють суті наявних послуг допомоги або не довіряють їм⁸⁵.

Крім того, жертви часто не розуміють законів та мови країни свого перебування. Вони можуть не вважати себе жертвами торгівлі людьми та експлуатації⁸⁶. Вони можуть не усвідомлювати, що їхній випадок є «торгівлею людьми» та й загалом не знати про свої права як жертви.

Оскільки жертви транснаціональної торгівлі нерідко перебувають у місці проживання у незаконному статусі (та/або через свій попередній негативний досвід), вони не довіряють правоохоронним органам. Дослідження, проведені у Південно-Східній Європі, свідчать, що діти, які у контексті торгівлі людьми належать до так званих «груп підвищеного ризику», часто неохоче звертаються до поліції, якщо їм потрібна допомога, оскільки назагал відчують страх перед поліцейськими, яких вони зустрічають, або мало вірять у здатність поліції вислухати їхні проблеми, сприймати їх серйозно та діяти у спосіб, який в подальшому забезпечить їм захист⁸⁷.

Навіть якщо жертви торгівлі людьми бажать отримати допомогу, вони можуть не знати, до кого звернутися і куди піти для отримання підтримки й інформації. Дослідження, проведені у Південно-Східній Європі, свідчать, що діти, які у контексті торгівлі людьми належать до «групи підвищеного ризику», не отримували корисної інформації про те, що їм необхідно робити, аби не стати фактичним об'єктом

---

84 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г.*, с. 50.

85 Для отримання детальнішого розуміння причин відмови жертв торгівлі від запропонованої допомоги, див.: Анет Бруновскіс, Ребекка Сертіс. *Чи залишається минуле позаду? Коли жертви торгівлі людьми відмовляються від допомоги*, Fafo, 2007.

86 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 9.

87 Фонд порятунку дітей, *Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Регіональний звіт*, 2007 р., с. 168-170.

експлуатації чи торгівлі, та до кого звертатися, якщо їм знадобиться допомога. Справді, багато дітей скаржилися, що отримана інформація не містила практичних порад стосовно подолання таких загроз⁸⁸.

«Усі ці чинники сукупно підривають віру і деморалізують жертв, нищівно впливають на їхню віру у себе та залишають по собі відчуття власного безсилля»⁸⁹. «Діти відзначаються особливою вразливістю через відсутність у них досвіду, залежність від дорослих і довіру до них, особливо родичів і осіб, які обіймають владні посади, і мають менше можливостей вирватися з лабет експлуатації»⁹⁰.

Усі резюмовані вище перешкоди та недоліки призводять до того, що «розслідування не проводяться, жертви не отримують допомоги та/або злочинців не переслідують належним чином»⁹¹. Нездатність ідентифікувати жертв торгівлі людьми, спричиняє ситуацію серйозного порушення їхніх прав людини. Це також значно обмежує розуміння торгівлі людьми і можливість ухвалювати ефективні закони, підходи і програми для її попередження і боротьби з нею. Недоліки, пов'язані з ідентифікацією та захистом жертв торгівлі, сприяють перетворенню торгівлі людьми на високоприбутковий злочин з низьким рівнем ризику⁹².

Слід зазначити, що «хибна ідентифікація може траплятися і у зворотному напрямку. Співробітник імміграційних органів або поліції може зупинити дітей, які не є об'єктом торгівлі, але які, за їхніми підозрами, перебувають у такому становищі, і тоді дитина відчуває себе об'єктом дискримінації»⁹³.

---

88 Див.: Фонд порятунку дітей, *Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Регіональний звіт, 2007 р.*; Майк Доттрідж, *Голоси молоді про торгівлю дітьми: Досвід Південно-Східної Європи*.

89 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г.*, с. 48.

90 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми, 2006 р.*, с. 26-27.

91 УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми, 2011 р.*, с. 6.

92 Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали, 2005 р.*, с. 9-10.

93 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі, 2006 р.*, с. 32.

Окрім труднощів, які виникають під час визначення їхнього статусу як жертв торгівлі, у випадку дітей «може бути складно встановити, чи має добрі наміри доросла особа, яка супроводжує дитину»⁹⁴. Виявлена дитина може перебувати з дорослою особою, яка наполягає на родинних стосунках з дитиною, але не може надати достатніх доказів батьківства.

Аналогічно, ідентифікація дитини як категорії може становити потенційну проблему у ширшому ідентифікаційному процесі⁹⁵. За результатами досліджень, проведених у низці європейських країн, було визначено ключові проблеми надання захисту, пов'язані з процесом визначення віку розлучених з батьками дітей у цих країнах⁹⁶.

Відповідно, через неправильно побудований процес ідентифікації діти можуть додатково наражатися на ризик нехтування їхніми основоположними правами через низку причин. Так, наприклад, дитина-жертва може бути визнана жертвою торгівлі людьми, але ставлення до неї буде як до дорослої особи через неправильні процедури визначення віку⁹⁷; навіть за умови правильної ідентифікації як дитини її можуть перенаправити до служб захисту дитини без додаткових заходів безпеки та захисту, необхідних у справах жертв торгівлі людьми.

Особливу проблему у процесі ідентифікації випадків торгівлі становить ідентифікація жертв ще до того, як експлуатація матиме місце. Торгівля людьми, як правило, передбачає якесь пересування, «передачу», хоча й не обов'язково до іншої країни. Торгівці зазвичай переміщують жертв подалі від їхніх громад, родин та друзів і утримують їх в ізоляції у місцях, де можуть їх контролювати й утримувати в

---

94 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передполагаемых жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жительства*, 2011 г., с. 57.

95 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 36; ОБСЕ, *Торговля людьми: ідентифікація потенційних і ймовірних жертв. Підхід комунального поліціювання*, 2011 р., с. 57.

96 Детальніше про ці проблеми див.: ПРБДЄ, *Огляд чинного законодавства, підходів та практики щодо визначення віку у шістнадцяти європейських державах*, травень 2011 р., с. 26-28.

97 Про основні проблеми законодавства, підходів та практики, пов'язаних з визначенням віку у Європі, див.: ПРБДЄ, *Огляд чинного законодавства, підходів та практики щодо визначення віку у шістнадцяти європейських державах*, травень 2011 р.

залежності⁹⁸. «Під час цієї фази торгівлі людьми складно довести, що торговець мав намір експлуатувати жертв, оскільки й самі жертви ще не знають умов, у яких їх будуть утримувати після прибуття на місце призначення»⁹⁹. У випадку дітей, які подорожують з дорослими, окрім труднощів з визначенням точної природи стосунків між ними, експлуатаційна сутність стосунків виявляється лише на місці призначення¹⁰⁰.

---

98 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 53.

99 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 53.

100 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 59.

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ, ЗАСТОСОВНІ ДО ПЕРВИННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Настанови та матеріали, проаналізовані у межах цього дослідження часто стосуються переважно дорослих (імовірних) жертв. Заходи, спрямовані на дітей, як правило, викладено у дуже стислій формі і не розписано за кожною запропонованою дією чи кожним кроком. Втім, у виняткових випадках зроблено чітку спробу включити заходи і процедури, які безпосередньо стосуються дітей, до рекомендацій з ідентифікації, перенаправлення та надання допомоги жертвам торгівлі¹⁰¹.

Рекомендації щодо ідентифікації та перенаправлення (імовірних) дітей-жертв торгівлі й надання їм захисту містяться в окремих матеріалах,¹⁰² а також у документах, мета яких полягає у наданні захисту дітям у міграційних контекстах на ширшій основі, зокрема розлученням з батьками дітям¹⁰³.

Назагал, існуючі рекомендації часто призначено насамперед для співробітників правоохоронних органів і певною мірою для деяких відомств, відповідальних за прикордонний контроль, для яких було підготовлено найдосконаліші інструменти. Роль інших установ, відомств та громадських організацій вважається такою, що переважно полягає в «інформуванні співробітників правоохоронних органів та інституцій із захисту дитини про присутність дітей, які, за їхнім припущенням, стали об'єктом торгівлі, а не у безпосередньому виведенні дитини з-під контролю торговців»¹⁰⁴. Загалом, у межах Національного механізму перенаправлення

101 Це стосується документу МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа, 2009 р.*, та наступного документу *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми, в Європі: ТМП-ЕС, 2010 р.*

102 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі; МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми, 2006 р.*; Фонд порятунку дітей, ПРБДЕ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі, 2007 р.*

103 ПРБДЕ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена, 2009 р.*

104 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі, 2006 р.*, с. 45.

для ідентифікації жертв торгівлі людьми повинні існувати організації та установи, відділи, департаменти й окремі фахівці, які володіють знаннями й уміннями і займаються первинною ідентифікацією дітей-жертв торгівлі, тоді як інші суб'єкти, які ймовірно контактуватимуть з цими дітьми, повинні бути знайомими з процедурами перенаправлення¹⁰⁵.

У багатьох випадках настанови та інструменти не мають чіткого застосування до контексту, у якому може відбуватися первинна ідентифікація (походження, транзит, призначення, кордон, місце роботи, пункти імміграційного контролю, центри утримання, заклади прийому дітей, система судочинства у справах неповнолітніх та інші ситуації). Однак у тексті тим чи іншим чином згадується, що існуючі настанови та інструменти необхідно адаптувати і пристосовувати до національного, регіонального чи міжнародного контексту, в якому вони застосовуватимуться¹⁰⁶. У деяких настановах та інструментах натомість містяться ознаки типових контекстів, у яких установи й організації можуть контактувати з дитиною-жертвою торгівлі¹⁰⁷.

Існуючі настанови та інші матеріали (звіти, керівництва, посібники тощо) певною мірою погоджуються щодо окремих загальних і конкретних заходів, які необхідно розробити і реалізувати на практиці для забезпечення первинної ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми з дотриманням їхніх основоположних прав і потреб.

Термінологія

«Використання терміну «жертва» викликає чимало суперечок [...]; багато хто дотримується думки, що він передбачає безсилля, а не життєздатність жертви, а тому надають перевагу терміну «вцілілий». Однак у сфері прав людини та захисту термін «жертва» використовується на позначення особи, яка зазнала несправедливості, за яку відповідатиме злочинець. Зазначається, що особа чи особи, які зазнали порушення прав людини, мають право на захист, допомогу та відшкодування»¹⁰⁸.

Аналогічно, наголошується на тому, що згідно з підходом, який ґрунтується на правах дитини, «інтервенції, пов'язані з торгівлею дітьми, повинні

105 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с. 5.

106 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 18.

107 Зокрема: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р.

108 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. XI-XII.

розглядати дітей як активних учасників, а не як пасивних отримувачів допомоги. Ініціативи з попередження торгівлі людьми повинні передбачати активну участь дітей у висуненні вимог щодо дотримання їхніх прав і надавати пріоритетне значення створенню їм можливостей для цього»¹⁰⁹.

Однак «ставлення до дітей як до учасників у безпосередньому контексті торгівлі, тобто як до активних суб'єктів, які приймають рішення, не суперечить визнанню їх жертвами серйозних порушень їхніх основних прав, а отже такими, що потребують допомоги та захисту. [...]»¹¹⁰

«Більше того, визнання дітей учасниками жодним чином не означає, що вони «винні» або відповідальні за рішення чи дії, які призводять до того, що вони стають об'єктами торгівлі, або впливають з цього статусу. Фактично за жодних обставин не можна вважати, що діти погодилися на те, щоб стати об'єктом торгівлі. З огляду на сказане, діти мають право брати участь в інтервенціях і вважатися центральною ланкою будь-яких інтервенцій як особи, що наділені правами, і як ключові соціальні учасники»¹¹¹.

«У зв'язку з цим використання терміну «жертва» не має на меті охарактеризувати дитину як «пасивного суб'єкта» чи принизити її потенційну життєздатність і здатність подолати травму та одужати від неї. Навпаки, цим підкреслюється, що діти, які стали об'єктами торгівлі, зазнали серйозного порушення своїх прав, а тому можуть розраховувати на належну допомогу та захист»¹¹².

Згідно з підходом, який ґрунтується на правах людини та правах дитини, терміни «жертва» та «дитина-жертва» вживаються з урахуванням поданих вище роз'яснень. Їх також називають відповідно «особа, яка є об'єктом торгівлі» та «дитина, яка є об'єктом торгівлі».

Термін жертва/дитина-жертва торгівлі вживається на позначення будь-якої особи, яка стала об'єктом торгівлі, або яку компетентні органи, у тому числі громадські організації, мають підстави вважати

109 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 14.

110 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 14.

111 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 14.

112 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 14.

жертвою торгівлі, незалежно від того, чи було виявлено, затримано, обвинувачено чи засуджено злочинця¹¹³.

Термін «потенційна жертва/дитина-жертва торгівлі» вживається на позначення дорослої особи/дитини, яку імовірно ідентифіковано до того, як експлуатація мала місце, і яка виявляє ознаки перебування у процесі торгівлі¹¹⁴.

Термін «імовірна жертва/дитина-жертва торгівлі» позначає особу, яка може, за наявними ознаками, бути жертвою торгівлі, але яку ще не ідентифіковано як таку згідно з чинними ідентифікаційними процедурами¹¹⁵.

Різні етапи процесу ідентифікації

У настановах та інших матеріалах, проаналізованих у межах цього звіту, процес ідентифікації (дітей-) жертв торгівлі загалом поділяється на різні «етапи», «кроки» або «фази». Незважаючи на відсутність повної узгодженості між різними джерелами, в цілому можна виділити такі фази ідентифікаційного процесу:

- первинне опитування, яке на основі спостережень, що спираються на ознаки або попередні заяви, може призвести до виявлення прикмет торгівлі, які потребують подальшого вивчення;
- первинна співбесіда щодо досвіду жертви торгівлі або перевірка, мета якої полягає у визначенні наявності достатніх підстав вважати, що особа (дитина) стала об'єктом торгівлі;
- формальна ідентифікація, яка базується на перевірці інформації, отриманої в результаті первинного опитування, та на основі свідчень, здійснюється компетентними органами, у тому числі правоохоронними, соціальними службами та громадськими організаціями, де можливо. До цієї фази можна додати «судову ідентифікацію» (здійснюється за рішенням суду).

---

113 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 11.

114 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Методика*, готується до друку, с. 7; МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 20.

115 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Методика*, готується до друку, с. 7; МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 20.

До початку та під час кожної фази, названої вище, слід вжити низку заходів для забезпечення умов життя й побуту, захисту, доступу до послуг і поваги до базових прав, на які мають право діти-об'єкти торгівлі.

Загальні принципи та заходи

Міжнародні агенції, громадські організації, держава та місцеві установи дедалі більше усвідомлюють необхідність застосування підходу, що ґрунтується на правах людини та правах дитини. Як зазначалося вище, це обумовлено зобов'язаннями, взятими на себе державами у зоні відповідальності ОБСЄ (та за її межами) шляхом приєднання до міжнародних та регіональних законодавчих інструментів, які часто перекладаються національними мовами.

Для сприяння уповноваженим органам у дотриманні ними принципів прав людини та прав дитини на практиці, було розроблено низку рекомендацій.

Вони починаються поясненням того, який зміст вкладається у застосування підходу, що ґрунтується на правах. «Основою підходу, який ґрунтується на правах людини, є усвідомлення того, що торгівля людьми є як причиною, так і наслідком порушення прав людини»¹¹⁶. По суті, застосування підходу, що ґрунтується на правах людини, означає включення «норм, стандартів і принципів міжнародної системи прав людини до законодавства, стратегій, програм та процесів»¹¹⁷. «Підхід, що ґрунтується на правах людини, протиставляється інструменталізації осіб-об'єктів торгівлі. Право осіб-об'єктів торгівлі на захист, допомогу та відшкодування як жертвам серйозного порушення прав людини вважається самостійним правом, заснованим на міжнародному законодавстві про права людини, і не залежить від бажання чи можливості осіб-об'єктів торгівлі співпрацювати під час судового розгляду та/або давати свідчення»¹¹⁸.

Права людини поширюються і на дітей. Більше того, загальноновизнано, що діти мають особливі потреби і права, які повинні враховувати розвиток їхніх можливостей. Згідно з підходом у сфері

---

116 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 138.

117 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 138.

118 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 140.

торгівлі дітьми, що ґрунтується на правах людини, «держави повинні розробляти законодавчі бази, які відповідають вимогам Конвенції з прав дитини та іншим застосовним міжнародним інструментам, з метою попередження торгівлі дітьми та надання допомоги і захисту дітям-жертвам торгівлі»¹¹⁹. «Права людини дітей, які є об'єктом торгівлі або наражаються на ризик стати об'єктом торгівлі, повинні бути основою всіх дій, спрямованих на попередження торгівлі дітьми та на надання захисту, допомоги і відшкодування дітям, які стали об'єктом торгівлі»¹²⁰.

Тому підхід у сфері торгівлі дітьми, що ґрунтується на правах людини, повинен знаходитися в основі всіх заходів, спрямованих на боротьбу з торгівлею, починаючи з попередження і закінчуючи реінтеграцією дітей-жертв. У цьому розділі буде проаналізовано і описано заходи, котрі стосуються фази первинної ідентифікації дітей-об'єктів торгівлі.

Окрім базових принципів, на які повинні спиратися будь-які дії, що стосуються дітей, у тому числі тих, хто може стати об'єктом торгівлі, викладених вище (див. розділ «Міжнародні та регіональні правові стандарти, застосовні до ідентифікації дітей, які є об'єктами торгівлі»), у контексті ідентифікації особливо доречні й інші принципи.

Діти-жертви торгівлі людьми мають право на отримання наявної інформації зрозумілою їм мовою, наприклад, про їхні права й привілеї, належні їм підтримку і послуги, процес визначення статусу, пошуки їх родини та ситуацію у країні їх походження (останнє стосується розлучених з батьками дітей-жертв торгівлі)¹²¹.

Право на конфіденційність передбачає вжиття заходів з метою недопущення розкриття інформації про дитину-об'єкт торгівлі, котра може наражати на небезпеку дитину або членів її сім'ї. Необхідно вживати усіх кроків для захисту приватного життя та особи дітей-жертв. Перш ніж розкрити інформацію іншим організаціям чи особам, слід отримати свідому згоду дитини у спосіб, який відповідає її віку. Інформація повинна використовуватися винятково з метою, задля яких її

119 Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р., с. 11.

120 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 11.

121 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 2.5; ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В5.

було надано. Конфіденційністю можна пожертвувати тільки заради принципу службової необхідності, коли потрібно захистити дитину чи іншу особу від завдання їй серйозної шкоди¹²².

Під час будь-яких співбесід, пов'язаних з послугами або судочинством чи оформленням запитів на отримання доступу до них, або пов'язаних з планувальними чи оглядовими нарадами, розлученим з батьками дітям-жертвам торгівлі необхідно надати відповідно підготовленого перекладача, який володіє зрозумілою їм мовою¹²³.

Усі особи, які працюють з дітьми-жертвами, повинні проходити відповідну і регулярну підготовку. Під час такої підготовки основну увагу слід приділяти правам і потребам дітей, особливо розлучених з батьками, культурним чинникам та виробленню відповідних навичок комунікації з ними. Таких осіб також слід навчати з розумінням ставитися до культурних та ґендерних аспектів і знатися на міжкультурній комунікації¹²⁴. Співробітників імміграційних органів і прикордонної поліції та інших відповідних суб'єктів слід навчати проведенню співбесід у дружній стосовно дитини спосіб¹²⁵.

Підготовка повинна надавати фахівцям відповідні можливості з ідентифікації та перенаправлення дітей, які перебувають у ситуації ризику, у тому числі ймовірних жертв торгівлі¹²⁶. Вони повинні навчитися відрізняти випадки торгівлі людьми від незаконного ввезення мігрантів чи інших форм порушень прав людини, таких як побутове насильство. Тому вони повинні розуміти визначальні елементи

---

122 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 2.6; ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В7.

123 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В6.

124 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.11; ОБСЄ, *План дій по боротьбі з торгівлею людьми*, 2003 р., 5.2.

125 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В10. На необхідності навчати «співробітників правоохоронних органів та персонал, залучений до надання прямих послуг, належним і ефективним методам ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми» наголошується у *Додатку до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми: урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі*, 2005 р., п. 5.

126 Європейська рада у справах біженців та вигнанців (ECRE), Фонд порятунку дітей, Генеральний директорат Європейської Комісії з внутрішніх справ, *Порівняльне дослідження взірцевої практики у сфері повернення неповнолітніх. Контрольний перелік для забезпечення позитивної практики під час розгляду повернення дітей до третіх країн: інструмент планування якості для держав-членів ЄСП, Проект, жовтень 2011 р., с. 10.*

злочину торгівлі людьми¹²⁷. Усі суб'єкти, які можуть контактувати з такими дітьми, повинні усвідомлювати існування проблеми торгівлі дітьми і пройти підготовку з ідентифікації дітей, які можуть бути об'єктами торгівлі, та перенаправлення їх до служб із захисту дітей¹²⁸. Ось чому підготовка повинна охоплювати не тільки питання ідентифікації, але й належного поводження з дітьми-жертвами торгівлі та їх перенаправлення до відповідних служб.

Між агенціями та особами (у тому числі між правоохоронними органами, органами охорони здоров'я, освітніми органами, органами соціального забезпечення та громадськими організаціями) слід налагодити міжорганізаційне співробітництво і координацію, щоб забезпечити ранню ідентифікацію та перенаправлення дітей-жертв торгівлі¹²⁹. Організації, державні департаменти, національні та місцеві установи і фахівці, залучені до надання послуг дітям-жертвам торгівлі, повинні співпрацювати на місцевому, національному та міжнародному рівнях з метою покращення та захисту добробуту та прав дітей-об'єктів торгівлі. Для забезпечення взаємопов'язаних потреб кожної дитини потрібен комплексний підхід¹³⁰. Розробляти та реалізовувати інтервенції слід із залученням усіх відповідних суб'єктів та секторів¹³¹.

Самої лише підготовки недостатньо — важливо створити внутрішні процедури для здійснення перенаправлення та надання допомоги дітям-жертвам торгівлі людьми. Необхідно затвердити і реалізувати чіткі рекомендації та стандартні оперативні процедури у межах ширшого Національного механізму перенаправлення¹³², щоб забезпечити ефективне співробітництво між компетентними

---

127 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 17 та с. 21.

128 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., С3.1.

129 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.1.1.

130 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В9.

131 МЦРМГ, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 27.

132 Визначається як «механізм співпраці, через який державні суб'єкти виконують свої зобов'язання щодо захисту та забезпечення прав осіб-об'єктів торгівлі людьми, координуючи свої зусилля у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством» (ОБСЕ/БДИПЧ, *Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні: Об'єднання зусилля по захисту прав жертв торгівлі людьми. Практичне керівництво*, 2004 г., с. 15).

органами та організаціями¹³³ під час ідентифікаційного процесу, з гарантуванням поваги до поглядів та гідності відповідних осіб¹³⁴. Державам-учасницям ОБСЄ рекомендується розробити «національні механізми координації та перенаправлення для забезпечення заходів з надання захисту й допомоги, у центрі уваги яких перебувають особливі потреби дитини-жертви торгівлі, і невідкладного перенаправлення дітей-жертв до відповідних служб»¹³⁵.

Залежно від контексту, у якому дитину-жертву торгівлі може бути виявлено (кордон, місце експлуатації, заклади прийому дітей, позбавлених батьківської опіки, система правосуддя у справах неповнолітніх тощо), необхідно застосовувати різні комплекси процедур. В ідеалі, співробітництво повинно оформлюватися шляхом укладання угод між різними задіяними установами та організаціями¹³⁶.

«Шляхом спільної згоди складна система суб'єктів може і повинна залучатися до ідентифікації ймовірних жертв торгівлі людьми. Ці суб'єкти повинні пройти підготовку та бути взаємопов'язаними для забезпечення безперебійного перенаправлення»¹³⁷.

Також доцільно розробити і регулярно поновлювати «таблиці профілів дітей-жертв торгівлі та ознак торгівлі людьми й експлуатації». Вірогідність того, що така дитина може бути жертвою торгівлі чи експлуатації, слід зазначати разом з описом методів вербування, методів експлуатації та місця, де вона відбувалася, сімейним станом, умовами проживання та іншими відповідними міркуваннями з огляду на національний контекст»¹³⁸. Запропоновані методики виявлення ознак та створення профілів описано у цьому звіті нижче.

---

133 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 8.; УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 257; ОБСЄ, *План дій з протидії торгівлі людьми*, 2003 р., п. 3.

134 ОБСЄ, *План дій з протидії торгівлі людьми*, 2003 р., п. 3.2.

135 Пункт 3 Додатку до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми: *урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі*, 2005 р.

136 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 54.

137 ОБСЄ/БДИПЧ, *Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні: Об'єднання зусиль по захисті прав жертв торгівлі людьми. Практичне керівництво*, 2004 г., с. 64.

138 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 13.

Принцип «не нашкодь» вважається найважливішим у більшості настанов з етики для будь-якої дії стосовно (ймовірних або фактичних) дорослих і дітей — жертв торгівлі людьми¹³⁹. «Кожна організація, що надає допомогу жертвам торгівлі людьми, має етичний обов'язок оцінювати потенційну шкоду від будь-якої запропонованої дії, і якщо є підстави вважати, що проведення співбесіди чи експертизи або виконання процедури погіршить ситуацію, у якій перебуває особа, не слід вдаватися до неї у цей конкретний момент»¹⁴⁰. Так, на перших етапах ідентифікаційного процесу, якщо існує ризик, що оформлення запиту на проведення співбесіди або власне проведення співбесіди завдасть шкоди безпеці чи психологічному здоров'ю особи, співбесіду проводити не слід¹⁴¹.

Положення про звільнення від кримінальної відповідальності вважається принциповим для ідентифікації осіб-жертв торгівлі у цілому. «Важливим елементом захисту жертв торгівлі та їхніх прав повинно бути зобов'язання держав не переслідувати і не карати осіб-об'єктів торгівлі за злочини, скоєні у контексті торгівлі людьми»¹⁴². Зокрема, дітей-об'єктів торгівлі людьми не можна сприймати або ставитися до них як до злочинців. Слід забезпечити, щоб діти-жертви торгівлі не притягалися до кримінальної відповідальності та були звільнені від санкцій за злочини, пов'язані з їхнім становищем як осіб, які є об'єктом торгівлі людьми¹⁴³.

Створення підґрунтя для ідентифікації дітей (та дорослих) жертв торгівлі людьми вимагає чітких визначень торгівлі людьми та торгівлі дітьми, а також відповідних порушень прав людини та злочинів. «Чіткі визначення мають вирішальне значення для розпізнавання жертв та переслідування злочинців»¹⁴⁴.

Більше того, необхідно проводити «ретельний і систематичний аналіз проблеми». «Хоча декому може здаватися, що за такої великої

139 ВООЗ, *Рекомендації щодо етики та безпеки проведення співбесід з жінками, які є об'єктом торгівлі людьми*, 2003 р., с. 5.

140 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. x.

141 ВООЗ, *Рекомендації щодо етики та безпеки проведення співбесід з жінками, які є об'єктом торгівлі людьми*, 2003, с. 5.

142 УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008, с. 253.

143 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики*. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., СЗ.2; УВКПЧ ООН, *Рекомендовані принципи та настанови з прав людини та торгівлі людьми*, 2002 р., Настанова № 8; ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.3.4.

144 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 18.

кількості осіб, які потерпають від порушень прав людини, недоцільно марнувати час на «дріб'язкові речі», необхідно знати природу та масштаби проблеми, перш ніж розробляти ефективні закони та програми»¹⁴⁵. Державам регіону ОБСЄ рекомендується сприяти «проведенню досліджень та збору даних, у тому числі з метою посилення програм надання захисту та допомоги, щодо масштабів усіх форм торгівлі дітьми у своїх країнах і публікуванню цих даних»¹⁴⁶.

Зокрема, «ідентифікація випадків торгівлі людьми — це відносно новий аспект у таких сферах, як трудова експлуатація, побутовий підневільний стан, жебрацтво та примусові шлюби. Для вироблення ефективніших підходів та методів ідентифікації жертв, а також для оновлення та внесення змін до навчальних планів, необхідно проводити додаткові дослідження»¹⁴⁷.

Слід вживати особливих заходів, щоб ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми відбувалася у спосіб, який забезпечує дотримання прав дитини. Ці аспекти детальніше висвітлені нижче.

Необхідно запроваджувати активні заходи з виявлення та ідентифікації дітей як жертв торгівлі людьми. Такі заходи повинні передбачати особливі процедури для імміграційних, прикордонних та правоохоронних органів з метою ідентифікації дітей-жертв на кордоні, в пунктах перетину кордону та в інших місцях, а також для інших суб'єктів, уповноважених на ідентифікування дітей-жертв згідно з чинними процедурами.

Доступ на територію держави

Розлученим з батьками дітям в цілому та ймовірним дітям-жертвам торгівлі зокрема ніколи не можна відмовляти у в'їзді на територію або повертати до пункту перетину кордону (якщо виявлення відбувається у іншому місці, наприклад, на території країни), допоки компетентні

145 Енн Джордан, *Факт чи вигадка: Що ми насправді знаємо про торгівлю людьми? Випуск 3*; Програма з питань торгівлі людьми та примусової праці, травень 2011 р., с. 1.

146 Пункт 4 *Додатку до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми: урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі*, 2005 р..

147 ОБСЄ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передбачуваних жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жительства*, 2011 г., с. 81.

органи не визначили їхні найкращі інтереси та потреби у захисті¹⁴⁸. Це ж стосується і дітей, що подорожують у супроводі дорослих, які не можуть довести своє батьківство чи відповідальне опікуєнство¹⁴⁹.

Реєстрація та оформлення документів

Реєстрація та оформлення документів мають значення для захисту тривалих інтересів дитини у контексті міграції та торгівлі людьми. Ці процеси повинні відбуватися із застосуванням процедури проведення співбесіди, що ґрунтується на делікатному ставленні до дитини¹⁵⁰. Правоохоронні органи повинні реєструвати дітей-жертв під час первинного опитування. Вони повинні невідкладно відкрити справу на дитину-жертву і почати збирати інформацію, яку пізніше буде використано під час судового розгляду справи та реалізації заходів, які визначатимуть подальшу долю дитини¹⁵¹.

Соціальні служби, органи охорони здоров'я, освітні органи та громадські організації повинні звернутися до відповідних правоохоронних органів, якщо у них є інформація або підозра, що дитина зазнає (або наражається на ризик) експлуатації або торгівлі людьми¹⁵².

Первинне опитування

Первинне опитування імовірної дитини-жертви торгівлі людьми повинно проводитися винятково з метою збору біографічних даних та інформації про соціальну історію. На цьому етапі не варто явно намагатися отримати інформацію про досвід дитини як жертви торгівлі. Навіть це первинне опитування ніколи не повинно проводитися у місці, де дитина імовірно зазнавала експлуатації та/або у присутності чи фізичній близькості будь-якого підозрюваного торгівця. Його слід відкласти до моменту, коли дитину буде переміщено у безпечне місце¹⁵³.

148 ПРБДЕ, Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., D1.

149 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки, 2007 р., с. 56.

150 ПРБДЕ, Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., D4.

151 ЮНІСЕФ, Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми, 2003 р., 3.3.1.

152 ЮНІСЕФ, Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми, 2003 р., 3.1.1.

153 ЮНІСЕФ, Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми, 2003 р., 3.3.2.

Ця фаза також називається «доспівбесідним оцінюванням»¹⁵⁴. Якщо з огляду на раніше отримані знання, інформацію, заяви та/або відповіді й поведінку дитини під час первинного опитування існує підозра, що дитина може бути об'єктом торгівлі (або така підозра, що існувала раніше, підтверджується), відповідна установа чи організація повинна перенаправити дитину до установи/організації (та їхніх співробітників), відповідальної за проведення співбесіди щодо досвіду торгівлі, з урахуванням найкращих інтересів дитини.

У наявній літературі представлено цілу низку ознак, якими фахівцем варто керуватися на цьому етапі для виявлення первинних симптомів потенційної справи про торгівлю людьми як щодо жертв у цілому, так і щодо дітей-жертв зокрема. Їх буде проаналізовано у цьому звіті нижче.

Імовірно діти-жертви торгівлі ніколи не повинні проходити детальну співбесіду з імміграційними органами у пункті перетину кордону, де вони повинні залишатися якомога менше часу¹⁵⁵.

Незалежно від того, чи було ухвалено рішення про перенаправлення дитини для проходження співбесіди, де дитину ідентифікують як дитину чи імовірну дитину та як розлучену з батьками чи основним опікуном, її слід перенаправити до компетентних національних органів з питань захисту дітей¹⁵⁶ і забезпечити здійснення усіх заходів, передбачених для дітей, позбавлених батьківської опіки, чинною системою захисту дитини.

Рання оцінка ризиків

Цей захід передбачає аналіз можливих ризиків та невідкладне гарантування безпеки ймовірної дитини-жертви торгівлі¹⁵⁷. Сюди належить уся діяльність, спрямована на з'ясування того, як дитина сприймає ризики для своєї безпеки і безпеки її близьких, та на оцінку потенційних ризиків для дитини у теперішньому чи найближчому майбутньому¹⁵⁸.

154 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 26.

155 ПРБДЕ, *Заява щодо позитивної практики*. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., D1.

156 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 21.

157 ОБСЕ/ОСВГД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства*, 2011 г., с. 47.

158 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE. Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с. 9.

Первинна оцінка ризиків повинна систематично переглядатися, а конкретні оцінки ризиків повинні проводитися у відповідь на конкретні події. В ідеалі, вона повинна виконуватися ще у межах фази виявлення ймовірних дітей-жертв торгівлі¹⁵⁹. «Для ефективного управління ризиками [слід] вживати відповідних безпекових заходів з урахуванням наявних реалістичних та розумних засобів»¹⁶⁰. Рекомендації щодо оцінки та послаблення ризиків проаналізовано у цьому звіті пізніше.

Ідентифікація розлучених з батьками дітей

Ідентифікація дітей, розлучених зі своїми батьками чи відповідальним опікуном (діти, що перебувають за межами своєї країни та розлучені з батьками), має першорядне значення, особливо у контексті торгівлі людьми. «Усі пункти перетину кордону, контактні структури з імміграційних питань всередині країни та імміграційні органи повинні запровадити процедури ідентифікації розлучених з батьками дітей і перенаправляти таких дітей до відповідних органів соціального захисту дитини. Якщо дитину супроводжує дорослий, необхідно з'ясувати природу стосунків між дитиною та дорослим, щоб визначити, чи є така доросла особа відповідальним опікуном дитини»¹⁶¹.

Оцінювання батьківських стосунків — дуже чутлива тема. Її треба проводити з урахуванням найкращих інтересів дитини, а всі міркування щодо контролю за імміграцією та злочинністю повинні мати другорядне значення¹⁶². У будь-якій процедурі має бути баланс між необхідністю виявлення та ідентифікації дітей, які тільки на перший погляд подорожують у супроводі, тоді як доросла особа, що їх супроводжує, не може забезпечити їм належної опіки, з одного боку, та правом на сімейну єдність та необхідність її збереження з іншого.

Під час підготовки цього огляду не було виявлено жодних детальних рекомендацій щодо оцінювання батьківських стосунків у контексті дитячої міграції та/або торгівлі дітьми. У рекомендаціях запропоновано проводити співбесіди з дитиною та дорослим окремо у тому разі, коли існують підозри щодо справжності їхніх стосунків.

159 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 4.

160 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 3.

161 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., D2. Див. також: Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 104-105.

162 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 32.

Також рекомендується уникати розділення дитини та пов'язаних з нею дорослих до з'ясування природи їхніх стосунків, щоб не завдати (додадкової) травми дитині, за винятком випадків, коли існують обґрунтовані підозри стосовно того, що доросла особа винна у зловживаннях чи насильстві щодо дитини чи її експлуатації. В останньому випадку рекомендується, щоб рішення про розділення дитини та дорослої особи, яка її супроводжує, ухвалювалось судовими органами¹⁶³.

Призначення опікуна

Як тільки встановлено, що дитину розлучено з її батьками або основним опікуном, необхідно призначити опікуна, який супроводжуватиме дитину протягом усього процесу до того моменту, коли буде визначено і реалізовано тривале рішення у найкращих інтересах дитини. З призначеним опікуном необхідно консультуватися і повідомляти йому про всі дії, що вживаються стосовно дитини.

Він повинен мати відповідну кваліфікацію у сфері дитячого опікунства, знатися і розумітися на контексті дитячої міграції та особливих правах і потребах дитини-жертви торгівлі людьми, а також на ґендерних питаннях. Водночас, процедури призначення опікуна для дитини-іноземця не повинні бути менш сприятливі, ніж чинні національні адміністративні чи судові процедури, застосовні до призначення опікунів для дітей, які є громадянами відповідної країни. Опікун повинен систематично отримувати спеціалізовану підготовку та професійну підтримку, а також проходити поліцейні та інші відповідні перевірки¹⁶⁴.

Роль та функції опікуна детально описано у різних настановах. Його обов'язки передбачають:

- забезпечення ухвалення рішень, першочерговим міркуванням яких є найкращі інтереси дитини;
- забезпечення належного врахування поглядів дитини в усіх рішеннях щодо неї;
- надання консультативної та дорадчої допомоги дитині;

163 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 61.

164 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.2.1; ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., D3.

- забезпечення дитині належного піклування, умов проживання, освіти, мовної підтримки та охорони здоров'я та можливості сповідувати свою релігію;
- забезпечення належного правового представництва з метою надання допомоги під час процедур, у межах яких розглядаються клопотання про надання захисту та ухвалення тривалих рішень;
- вивчення, разом з дитиною, можливості відстеження родини та возз'єднання; у відповідних випадках надання допомоги дитині у підтриманні контактів зі своєю родиною;
- сприяння визначенню тривалого рішення у найкращих інтересах дитини;
- забезпечення сполучної ланки, а також прозорості й співробітництва між дитиною та різними організаціями, які можуть надати їй свої послуги; налагодження зв'язку з неформальною мережею друзів і однолітків дитини;
- виконання адвокатських функцій від імені дитини¹⁶⁵.

Опікуна слід призначити до того, як вживатимуться будь-які інші заходи¹⁶⁶.

Визначення віку

Держави повинні забезпечити, щоб діти, які стали об'єктами торгівлі, ідентифікувалися насамперед як діти і відчували відповідне ставлення. Такий підхід отримав загальне визнання у наявних рекомендаціях у світлі важливості забезпечення доступу дітям-жертвам торгівлі до низки заходів захисту й допомоги, передбачених системами захисту дітей. Як зазначалося вище, у контексті розлучених з батьками дітей (які стали об'єктом торгівлі), проблема визначення віку набуває дедалі більшої вагомості і суперечливості.

Існують рекомендації щодо стандартів, які слід застосовувати коли вік дитини, у контексті міграції розлучених з батьками дітей та/або торгівлі ними, може викликати сумнів. Вони були розроблені з метою забезпечення поваги до основних прав дітей та їх дотримання.

165 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.2.2; ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., D3.1.

166 МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 37.

Перелічені нижче критерії можна використовувати як взірець позитивної практики для визначення віку:

- «До визначення віку вдаються як до останнього засобу, якщо а) існують підстави для серйозних сумнівів та б) інші підходи (такі як співбесіди та спроби зібрати документальні свідчення) не допомогли визначити вік особи.
- Була отримана згода дитини.
- Застосовується міждисциплінарний підхід.
- Визначення віку здійснюється фахівцями, які а) незалежні (їх роль не створює (потенційних) конфліктів з інтересами дитини), б) мають відповідну кваліфікацію (пройшли належну підготовку) та в) знайомі з етнічним і культурним фоном дитини.
- Процедури повинні забезпечувати баланс між фізичними, психологічними, культурними й іншими чинниками оточення та розвитку.
- Похибка повинна бути адекватною кожній експертизі (спираючись на оновлені джерела інформації) та завжди вказуватись чітко.
- Якщо вікові межі особи за результатами експертизи включають неповноліття, таку особу ідентифікують як дитину.
- Експертизи ніколи не слід проводити примусово або з порушеннями принципів культурної відповідності.
- Слід обирати найменш нав'язливі способи і повсякчас з повагою ставитися до особистості дитини.
- Визначення проводяться з урахуванням ґендерних аспектів.
- Призначається незалежний опікун, який слідкує за ходом процедури.
- Процедури, результати і наслідки визначення пояснюються особі зрозумілою їй мовою.
- Результати визначення викладаються письмово.
- Існує процедура оскарження рішення, у межах якої надається необхідна підтримка для здійснення відповідних кроків.
- У разі виникнення сумнівів до початку/в очікуванні процедур визначення віку, особа, яка стверджує, що її вік менше 18 років, вважається дитиною.
- Особа має право відмовитися від оцінки її віку, якщо конкретна процедура може бути принизливою для гідності дитини або

якщо процедура може завдати шкоди фізичному чи психологічному здоров'ю особи.

- Відмова пройти певні процедури не повинна викликати упереджене ставлення до визначення віку чи до результатів подання клопотання на отримання захисту.
- Визначення віку здійснюється своєчасно»¹⁶⁷.

Перелічені вище стандарти, вироблені ПРБДЄ, частково відображено і представлено у низці рекомендацій, посібників та звітів щодо торгівлі дітьми і ширше — щодо розлучених з батьками дітей¹⁶⁸.

Проведення співбесіди з дитиною щодо її досвіду жертви торгівлі людьми

Первинна співбесіда з дитиною-жертвою про її досвід жертви торгівлі, яку також називають попередньою співбесідою¹⁶⁹, повинна проводитися тільки у присутності одного з батьків або відповідального опікуна. Якщо це неможливо через відсутність одного з батьків/відповідального опікуна або якщо його підозрюють у причетності до торгівлі людьми, слід забезпечити присутність призначеного опікуна. Тривалість та обсяг опитування необхідно звести до мінімуму з метою зменшення додаткового травмування або психологічного стресу для дитини¹⁷⁰.

Така співбесіда проводиться, якщо на етапі виявлення та первинного опитування дитини виникає підозра, що вона може бути жертвою торгівлі людьми¹⁷¹. Слід намагатися отримати усвідомлену згоду

167 ПРБДЄ, *Огляд чинного законодавства, підходів та практики щодо визначення віку у шістнадцяти європейських державах*, травень 2011 р., с. 5-6.

168 Див.: ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.3.1 та 3.3.5; МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 57-58; Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 104.

169 Наприклад: МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р.

170 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.3.4; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 67.

171 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 65.

дитини та її батька/матері/відповідального опікуна або призначеного опікуна на проведення такої співбесіди¹⁷².

Співбесіда повинна проводитися тільки кваліфікованими співробітниками зі спеціальними навичками¹⁷³. А саме, пропонується попередньо визначити одного або двох фахівців у межах Національного механізму перенаправлення як відповідальних осіб за проведення співбесіди з дитиною (стосовно якої існує підозра або ймовірність, що вона є жертвою) щодо її досвіду як жертви торгівлі¹⁷⁴. Можна припустити, що досвід цих фахівців та організацій чи установ, у яких вони працюють, відрізнятиметься залежно від чинної системи та конкретного контексту.

Мета такої співбесіди полягає не в остаточній ідентифікації дитини як жертви торгівлі людьми, а у її попередній ідентифікації як такої, щоб ініціювати особливі заходи захисту, передбачені для дітей-жертв у системі¹⁷⁵. Якщо дитина брала участь у незаконних видах діяльності у межах свого (ймовірного) досвіду жертви торгівлі, об'єктом якої вона була, цей факт не слід використовувати проти неї — його потрібно лише дослідити, щоб пролити більше світла на динаміку експлуатації. Умовна згода дитини на зазначені вище заходи ніколи не повинна використовуватись як доказ з метою висунення проти неї кримінальних обвинувачень¹⁷⁶.

Слід застосовувати методи проведення співбесід, розраховані на дитину. Слід забезпечити реалізацію права дитини на участь у процесі, що вимагає надання дитині відповідної її віку інформації стосовно процесу ідентифікації, пояснення мети проведення співбесіди, гарантування анонімності та конфіденційності. Необхідно з'ясувати і враховувати погляди дитини¹⁷⁷.

172 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 66.

173 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 121.

174 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 54.

175 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 55.

176 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 67; ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.1.2 та 3.3.4.

177 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 25.

Щодо часу, коли така співбесіда повинна проводитись, у цілому всі рішення стосовно дитини, яка є об'єктом торгівлі, слід ухвалювати своєчасно та з урахуванням особливостей сприйняття часу дитиною. Незважаючи на те, що всі рішення вимагають ретельного обмірковування, затримки повинні розглядатися як упередженість щодо дитини¹⁷⁸. Зокрема, співбесіда повинна проводитися тільки після належної оцінки потреб дитини та надання їй доступу до їжі й води, туалетів і засобів гігієни, медичної допомоги й обслуговування, належного одягу, сну та відпочинку, можливості зв'язатися зі своєю родиною тощо.¹⁷⁹

Співбесіда повинна проводитися у безпечному місці, у дружній щодо дитини атмосфері, у якій дитина відчуває, що їй нічого не загрожує і що вона не наражається на небезпеку, в умовах відсутності чинників стресу. Потрібно забезпечити, щоб дитина не зазнавала впливу потенційного злочинця¹⁸⁰.

«Темп та тривалість співбесіди неможливо задати в цілому. Кожна дитина — це особистість, і кожна співбесіда залежить від здатності дитини відповідати на питання. Молодшим дітям та дітям з вадами може знадобитись кілька співбесід, запланованих на кількадекільні періоди, тоді як старші діти можуть витримати триваліші засідання. Важливо проводити співбесіду у темпі дитини, а не у темпі інтерв'юера. Щоб полегшити завдання дитині, під час співбесіди можна робити короткі перерви»¹⁸¹.

У проаналізованій літературі представлено кілька переліків питань та інструментів, призначених для проведення співбесіди щодо досвіду дитини як жертви торгівлі чи попередньої співбесіди. Їх буде описано у цьому звіті нижче.

---

178 ПРБДЄ, Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., В12.

179 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки, 2007 р., с. 66; МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми, 2006 р., с. 123.

180 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки, 2007 р., с. 66; МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми, 2006 р., с. 126.

181 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми, 2006 р., с. 129.

Початкові заходи, інформація та перенаправлення

Діти — імовірні жертви торгівлі людьми повинні невідкладно перенаправлятися до відповідних служб¹⁸². У разі дітей-іноземців, їм необхідно якомога швидше знайти придатний заклад піклування після їхнього прибуття або ідентифікації. Їм слід негайно забезпечити піклування й захист, у том числі безпеку, харчування, доступ до медичного обслуговування, психологічної підтримки, правової допомоги, соціальних послуг та освіти¹⁸³. Піклування повинно здійснюватися починаючи з моменту виявлення дитини і протягом проміжку часу, який відводиться на обмірковування та реабілітацію, у період, що передує проведенню співбесіди щодо досвіду дитини як жертви торгівлі.

У жодному разі співпраця дитини з установами та організаціями, які її виявляють, не повинна бути передумовою її перенаправлення до спеціалізованих служб та отримання захисту¹⁸⁴.

Надавачі послуг повинні розробити положення щодо позитивних стандартів і дотримуватися їх. Піклування повинно здійснюватися фахівцями та вихователями, що мають відповідну кваліфікацію, розуміють культурні, мовні та релігійні потреби дітей, які свідомі щодо тих проблем, що постають перед розлученими з батьками дітьми та дітьми-мігрантами¹⁸⁵.

Дітей необхідно інформувати про наявні процедури, послуги та альтернативи. Якщо існують підстави для підтвердження підозри, що дитина є об'єктом торгівлі, її слід також поінформувати про особливі процедури, заходи захисту та правові альтернативи, передбачені у справах про торгівлю дітьми¹⁸⁶.

182 ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.4.1.

183 ПРБДЕ, *Заява щодо позитивної практики*. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., D8.1.1; ЮНІСЕФ, *Рекомендації щодо захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми*, 2003 р., 3.4.1.

184 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 55.

185 ПРБДЕ, *Заява щодо позитивної практики*. 4-а редакція, виправлена, 2009 р., D8.1.

186 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE. Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с. 10; MOM, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 38; Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 26-27; МЦРМГП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 39.

Період обмірковування

Хоча період обмірковування більше стосується дорослих жертв — оскільки, якщо особу визнають дитиною, діти-жертви торгівлі людьми мають право на особливий захист і допомогу — такий період слід однаково надавати, незалежно від бажання особи бути свідком, після чого їй необхідно оформити дозвіл на (тимчасове) проживання. За належної організації заходів допомоги, період обмірковування також сприяє зміцненню довіри особи до держави та її здатності захистити її інтереси¹⁸⁷.

Держави-учасниці ОБСЄ, які підпадають під дію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, зобов'язані передбачити такий період у своєму внутрішньому законодавстві, а його тривалість повинна складати не менше 30 днів, протягом яких наказ про вислання жертви не видається¹⁸⁸.

Забезпечення найкращих інтересів дитини як першочергове міркування

Загальна рекомендація полягає у тому, щоб процедура формальної ідентифікації¹⁸⁹ розпочиналася тільки по завершенні періоду обмірковування та реабілітації. У будь-якому разі, формальна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми повинна здійснюватися у межах ширшого, комплексного процесу, спрямованого на визначення їхніх найкращих інтересів¹⁹⁰. «Визначення найкращих інтересів» описує формальний процес з суворими процедурними гарантіями, покликаними визначити найкращі інтереси дитини для ухвалення важливих рішень, від яких залежатиме доля дитини. Воно повинно сприяти належній участі дитини на недискримінаційній основі, передбачати залучення відповідальних осіб, кваліфікованих у цій сфері, та

187 МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 47.

188 Стаття 13, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

189 Як зазначалося вище, формальна процедура ідентифікації не є предметом цього дослідження.

190 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., D9; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE. Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с.22. Аналогічно, МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 47.

забезпечити баланс усіх доречних чинників для оцінювання найкращої альтернативи»¹⁹¹. Це повинен бути міждисциплінарний процес за участю відповідних суб'єктів, здійснюваний фахівцями та експертами, які працюють з дітьми¹⁹².

«Оцінка найкращих інтересів» — це оцінювання, що виконується співробітниками, які вживають заходів стосовно окремої дитини, за винятком випадків, коли застосовується процедура «визначення найкращих інтересів». Вона покликана забезпечити пріоритетність найкращих інтересів дитини. Така оцінка може виконуватися самостійно або у консультуванні з іншими співробітниками відповідної кваліфікації і вимагає участі дитини»¹⁹³. На відміну від визначення найкращих інтересів, оцінка не вимагає суворих процедурних гарантій формального визначення, але фахівці повинні володіти відповідними знаннями та навичками. Оцінка найкращих інтересів дитини — це безперервний процес, який ставить найкращі інтереси дитини в центр будь-якої дії і визначає їх пріоритетом та метою будь-якого заходу, що впливає неї¹⁹⁴.

---

191 УВКБ ООН, *Рекомендації щодо визначення найкращих інтересів дитини*, 2008 р., с. 8.

192 ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р., В1.

193 УВКБ ООН, *Рекомендації щодо визначення найкращих інтересів дитини*, 2008 р., с. 8.

194 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с. 11.

ВАЖЛИВІ ПРАКТИЧНІ ЗАХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

У багатьох джерелах наголошується, що ймовірна дитина-жертва торгівлі може контактувати з низкою різних фахівців та осіб, а тому потенційно виявлятися ними. До них, очевидно, у тому числі належать:

- співробітники правоохоронних органів;
- приватні громадяни;
- імміграційні служби;
- сама жертва;
- інші жертви торгівлі людьми;
- родина чи знайомі;
- інспектори з питань дотримання умов праці;
- співробітники громадських організацій та міжнародних агенцій;
- фахівці сфери охорони здоров'я;
- співробітники посольств та консульських установ;
- співробітники транспортних компаній;
- захисники прав людини;
- соціальні служби¹⁹⁵.

«Діапазон осіб та установ, які можуть ідентифікувати жертв торгівлі людьми, досить широкий, особливо якщо вони пройшли відповідну підготовку та існує система перенаправлення»¹⁹⁶. Тому «необхідно дослідити різні підходи до поширення інформації, щоб забезпечити ідентифікацію жертв якомога більшою кількістю осіб, які мають з ними контакти»¹⁹⁷. Системи ідентифікації повинні розроблятися таким чином, щоб будь-яку особу будь-якого віку, статі та національності, яка зазнає експлуатації у будь-якій формі (формах), можна було б ідентифікувати як жертву торгівлі.

195 Серед іншого див.: МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 36; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Стандартна оперативна процедура щодо ідентифікації та надання першої допомоги дітям-жертвам та дітям, які наражаються на ризик торгівлі людьми та жорсткої експлуатації. Італія*, готується до друку, с. 5; МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 17-18.

196 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передполагаємих жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по месту жительства*, 2011 г., с. 46.

197 УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 276.

Гарячі лінії, соціальна робота та центри соціально-медичної допомоги

«Для встановлення контактів з імовірними жертвами торгівлі людьми і для зміцнення необхідної впевненості та довіри, слід передбачити соціальну роботу, центри соціально-медичної допомоги та гарячі лінії»¹⁹⁸.

Гарячі лінії вважаються ефективним практичним інструментом визначення, порятунку та перенаправлення жертв торгівлі людьми для отримання допомоги. Для інформування громадськості про існування гарячих ліній і підвищення їхньої ефективності їх необхідно поєднувати з інформаційно-просвітницькими кампаніями. Під час таких інформаційно-просвітницьких кампаній рекомендується використовувати «термінологію, з якою ймовірні жертви або громадськість може бути краще знайома і з якою вони, найвірогідніше, асоціюють себе самі» — на відміну від технічної термінології або такої, що стигматизує їх¹⁹⁹.

Інформацію про гарячі лінії та загалом про наявні служби допомоги необхідно надавати групам осіб, які наражаються на ризик стати об'єктом торгівлі людьми: «Різні види цільових інформаційних матеріалів (напр., листівки, наклейки, інформаційні довідники тощо) з основною інформацією про структури підтримки та номери гарячих ліній відіграють важливу роль у процесі (само)ідентифікації»²⁰⁰.

«Соціальна робота — це важливий елемент підтримки ймовірних жертв торгівлі людьми в оточенні, де вони змушені працювати. Шанобливий і співчутливий підхід з боку соціальних працівників у поєднанні з основною інформацією про охорону здоров'я та структури підтримки може створити довіру між цільовими групами та фахівцями»²⁰¹.

«Окрім соціальної роботи, у межах циклу ідентифікації, слід створити центри соціально-медичної допомоги. Це легкодоступні центри,

198 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 104.

199 USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми в Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р., с. 10.

200 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 103.

201 ОБСЕ/БДИПЧ, *Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні: Об'єднання зусиль по захисте прав жертв торгівлі людьми. Практичне керівництво*, 2004 г., с. 60.

створені в оточенні, де особи-об'єкти торгівлі можуть працювати, і куди люди (якщо забажають — анонімно) можуть звернутися по інформацію, допомогу та інші послуги»²⁰².

Крім того, рекомендується запровадити «відповідні інтервенційні контактні пункти», де осіб, що наражаються на ризик стати об'єктом торгівлі людьми (напр., мігрантів), можуть застерегти від небезпек та наслідків торгівлі і куди вони можуть за потреби звернутися по допомогу²⁰³.

Особливо підкреслюється важливість інструментів, націлених на соціальну роботу серед жертв торгівлі людьми, особливо дітей²⁰⁴.

Створення профілів та вироблення ознак

У наявній літературі представлено чимало ознак, за якими можна ідентифікувати жертв торгівлі людьми, тому їх дуже важко підсумувати у межах одного звіту.

По-перше, існують комплекси загальних ознак, які можуть вказати на те, що особа є об'єктом торгівлі. Вони стосуються як дорослих, так і дітей, і передбачають низку змінних, у тому числі:

- поведінку та ставлення потенційної жертви торгівлі (наприклад, вона не може полишити своє робоче оточення, виявляє ознаки страху чи занепокоєння, не довіряє органам влади);
- факти та стан, у якому перебуває особа (наприклад, вона не має паспорта або іншого проїзного документа чи посвідчення особи, які зберігаються у когось іншого, незнайома з місцевою мовою, дозволяє іншим говорити за неї, коли до неї звертаються безпосередньо);
- умови роботи особи (наприклад, вона отримує низьку платню або й зовсім її не отримує, працює понаднормово протягом тривалого часу, не має вихідних);
- обмежений доступ до інших основних прав/можливість скористатися правами (наприклад, особа мешкає у поганих або

---

202 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 168.

203 УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 258.

204 ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 45.

невідповідних умовах, не має доступу до медичного обслуговування, не може вільно спілкуватися з іншими);

- особисті характеристики або минуле, особливо нещодавнє (наприклад, особа походить з місцевості, званої як джерело торгівлі людьми, вартість її переїзду до країни призначення була оплачена посередниками, яким вона повинна відшкодувати витрати своєю працею або наданням послуг у цій країні)²⁰⁵.

Деякі загальні ознаки, як показано вище, стосуються дітей. По суті, названі вище змінні частково збігаються з тими, що можуть бути застосовані до дітей, оскільки вони також стосуються поведінки і ставлення («поводить себе занепокоєно: має наляканий вигляд або плаче», ...); факти та стан («має в'ялий вигляд, що може свідчити про вплив наркотиків», ...); умови роботи («виконує роботу, не призначену для дітей», ...); обмежений доступ до інших основних прав/можливість скористатись правами («не має доступу до освіти», ...); особисті характеристики або нещодавнє минуле («стверджує, що не знає, де перебувають її батьки, не має контактів зі своєю родиною», ...)²⁰⁶.

Інші комплекси ознак ґрунтуються на формах експлуатації. У цих випадках ознаки стосуються змінних, аналогічних використаним для вироблення загальних ознак. До форм експлуатації як дорослих, так і дітей належать:

- сексуальна експлуатація;
- трудова експлуатація;
- експлуатація у незаконних видах діяльності;
- експлуатація у жебрацтві;
- побутовий підневільний стан²⁰⁷.

Ознаки можуть бути представлені у вигляді «ключів», які чітко вказують на необхідність проведення розслідування²⁰⁸. Однак у бага-

205 Приклади взято з: УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 259-260.

206 Приклади взято з: УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 260; МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 121-123.

207 Див., напр.: УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р.; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р.

208 Див., напр.: УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки*

тьох випадках немає чітких і однозначних вказівок щодо того, хто мав би скористатися цими ознаками.

У цьому огляді проаналізовано деякі досить конкретні спроби концептуалізації та вироблення ознак. У 2007 р. «було розпочато спільний проект Європейської Комісії та МОП для запровадження дельфійської методики²⁰⁹ з метою вироблення консенсусу серед європейських експертів щодо того, які ознаки можуть вважатися характеристиками різних елементів визначення торгівлі людьми, з метою збору даних»²¹⁰. Було проведено два послідовних дослідження експертів у сфері боротьби з торгівлею людьми²¹¹ (у квітні 2008 р. — зі збору ознак та у липні 2008 р. — з визначення градації ознак).

У результаті, було вироблено чотири комплекси оперативних ознак торгівлі дорослими та дітьми з метою трудової та сексуальної експлуатації. Різні комплекси ознак відповідають конкретним аспектам торгівлі людьми, як показано нижче з прикладами ознак, застосованих до дітей²¹²:

Аспект торгівлі людьми	Ознаки трудової експлуатації	Ознаки сексуальної експлуатації
Вербування обманом.	Обман у доступі до можливостей отримання освіти; обман в оформленні офіційних документів або отриманні легального міграційного статусу тощо.	Обман у сутності роботи або місця роботи; обман у житлових умовах і умовах проживання тощо.
Вербування примусом.	Боргова кабала; конфіскація документів; утримання грошей тощо.	Ізоляція, обмеження свободи або утримання під наглядом; погроза видати владі тощо.
Вербування шляхом зловживання уразливим станом.	Зловживання складною сімейною ситуацією; психологічна та емоційна залежність; економічні причини тощо.	Зловживання відсутністю інформації; надання неправдивої інформації про успішну міграцію тощо.

торгівлі людьми, 2011 р., с. 14-15.

209 Ця методика була створена у 1950-х і з того часу активно застосовується у соціології, медицині та політології. (МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми*, вересень 2009 р.).

210 МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми*, вересень 2009 р.

211 Експертів було відібрано з 27 держав-членів ЄС з числа представників поліції, уряду, академічних та науково-дослідних установ, громадських організацій, міжнародних агенцій, інспекцій з питань дотримання умов праці, профспілок та судових органів МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми*, вересень 2009 р.).

212 Взято з: МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми*, вересень 2009 р.

Аспект торгівлі людьми	Ознаки трудової експлуатації	Ознаки сексуальної експлуатації
Експлуаторські умови праці.	Понаднормові робочі дні чи години; погані умови проживання; відсутність доступу до освіти тощо.	Дуже погані умови праці; маніпулювання зарплатнею; низька зарплата або її відсутність тощо.
Застосування примусу в місці призначення.	Конфіскація документів; примування казати неправду органам влади, сім'ї тощо; насильство стосовно сім'ї (погрози чи фактичне) тощо.	Примусові завдання або клієнти; перебування під сильним впливом; погрози запровадити ще гірші умови праці тощо.
Зловживання уразливим станом у місці призначення.	Залежність від експлуаторів; особисті характеристики тощо.	Залежність від експлуаторів; економічні причини; сімейна ситуація тощо.

Кількість ознак у кожному комплексі варіюється від 7 (для «Зловживання уразливим станом у місці призначення») до 16 (для «Вербування шляхом зловживання уразливим станом»). У межах кожного комплексу кожна ознака градуюється як «сильна», «середня» або «слабка». Визначення для кожної ознаки подано окремо. У документі також запропоновано рекомендації щодо використання ознак. Для винесення «позитивної оцінки» з кожного аспекту необхідна певна комбінація мінімальної кількості сильних, середніх або слабких ознак²¹³.

Одну з найдоречніших спроб, проаналізованих у цьому огляді, було здійснено у межах двох проектів, реалізованих у 6 європейських країнах (Болгарії, Німеччині, Італії, Румунії, Австрії та Греції). Головна мета першого проекту²¹⁴ полягала у створенні методики, заснованої на правах дитини, для ідентифікації і підтримки жертв торгівлі. Наступний проект²¹⁵ було зосереджено на створенні надійного партнерства між приватним і державним секторами у сфері ідентифікації дітей-жертв торгівлі та дітей, які наражаються на ризик стати об'єктом торгівлі, а також надання їм підтримки/допомоги²¹⁶. У межах цього проекту було створено вдосконалену методичку ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми та навчальні посібники до неї.

Згідно із запропонованою методикою, на основі досліджень останніх проблем та тенденцій у сфері торгівлі дітьми у певному контексті (зазвичай, країні), передбачається реалізація перелічених нижче кроків:

213 МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми*, вересень 2009 р.

214 «AGIS», грудень 2005 р. — грудень 2007 р.

215 «AGIRE», 2008-2011.

216 Обидва проекти фінансувалися Європейською Комісією.

- створюються типові профілі дітей, які наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми, і групуються за різними формами експлуатації (сексуальна, трудова тощо);
- для кожного з профілів, зазначаються такі аспекти: основні особистісні характеристики (вік, стать, національність, країна чи регіон походження); імовірність стати об'єктом торгівлі людьми (висока, середня тощо); типові методи вербування; типові способи експлуатації та місця, де вона відбувається; сімейний стан та умови проживання;

Приклад ²¹⁷ :				
<i>Група</i>	<i>Імовірність того, що дитина є жертвою торгівлі людьми/експлуатації</i>	<i>Метод вербування</i>	<i>Методи та місце експлуатації/діяльності</i>	<i>Сімейний стан та умови проживання</i>
Підлітки та молоді дівчата з Нігерії (зрідка з Камеруну) — Група 1	Дуже висока	У країні походження, шляхом обману, боргової кабали та магічних ритуалів	Постійне заняття проституцією під наглядом експлуататора. Місце — вулиця	Без батьківської опіки. Проживання у квартирах з іншими дітьми, часто з експлуататором

- перелічуються комплекси ключових ознак торгівлі, поділені відповідно до контексту, у якому можуть перебувати діти-жертви торгівлі: на кордоні; у місцях, де відбувається експлуатація; у системі судочинства у справах неповнолітніх;

Приклад ²¹⁸ :	
Ознаки, які виявляються на кордоні	
1. В'їзд з дорослим, який не перебуває у родинних стосунках з дитиною	На що слід звертати особливу увагу: 1. Фальшиві документи. 2. Дорослий супроводжує більше ніж одну дитину. 3. Дорослий, який часто супроводжує одну дитину або більше через кордон та знайомий з відповідними процедурами. 4. Дитина, яка надає дуже мало або суперечливу інформацію щодо особистості дорослої особи, їхнього місця призначення та причини здійснення їхньої подорожі. 5. Дорослий, у якого зберігаються документи дитини чи підлітка. 6. Дорослий, який намагається запобігти розмові дитини з компетентними співробітниками.

217 Адаптовано з: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р.

218 Адаптовано з: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку.

Ознаки, які виявляються на кордоні	
В'їзд дитини як розлученої з батьками	На що слід звертати особливу увагу: 1. Фальшиві документи. 2. Обмаль знань або надання суперечливої інформації щодо точного місця призначення, причини здійснення подорожі (та чи мають вони візу, її мета та тривалість), а також вартість подорожі. 3. Відсутність багажу чи недостатні кошти на покриття мінімальних витрат у найближчому майбутньому.

- виконується зіставлення профілів дітей, які наражаються на ризик торгівлі та мають названі характеристики, з відповідними ознаками для визначення конкретних ознак для кожного профілю і створення профільних листів для кожної визначеної групи.

Приклад зіставлення:	
Група 1 — Підлітки та молоді дівчата з Нігерії (зрідка з Камеруну)	
Імовірність того, що дитина є жертвою торгівлі людьми/експлуатації	Дуже висока
Метод вербування	У країні походження, шляхом обману, боргової кабали та магічних ритуалів
Методи та місце експлуатації/діяльності	Постійне заняття проституцією під наглядом експлуататора. Місце — вулиця
Сімейний стан та умови проживання	Без батьківської опіки. Проживання у квартирах з іншими дівчатами, часто з експлуататором
Ознаки торгівлі людьми та експлуатації	
Ознаки, які виявляються на кордоні	В'їзд з дорослим, який інколи не перебуває у родинних стосунках з дитиною: Часто супроводжується жінкою-нігерійкою, яка має справжні документи, але оформлені на ім'я іншої особи (зазвичай дорослої). Дівчата мають обмаль або суперечливу інформацію про дорослу особу, що їх супроводжує, власну особу, засвідчену «іі» документами, причини та тривалість подорожі, вартість подорожі та точне місце призначення.
	В'їзд дитини як розлученої з батьками: Часто зазнавали сексуального насильства. Заявляють про те, що подорожують самостійно. Не мають чіткого уявлення про етапи подорожі та місце призначення. Не мають паспортів.

Наведені вище приклади необхідно доповнити додатковими комплексами ознак (застосовними до місця, де відбувається експлуатація, та системи судочинства у справах неповнолітніх). Кожен

комплекс ознак позначається різними кольорами, щоб візуально допомогти читачеві/користувачеві.

Під час другого етапу цього проекту представлену вище методику було додатково вдосконалено і створено навчальні посібники для підготовки мультидисциплінарних груп, що складаються з фахівців, які у межах своїх повноважень можуть контактувати з (потенційними) дітьми-жертвами торгівлі.

Цей підхід до профілів та ознак, який повинен полегшити ідентифікацію дітей-жертв торгівлі людьми, виглядає справді комплексним, ретельно продуманим і структурованим шляхом створення такого роду інструментів. Однак він дуже складний, тому ця обставина може викликати занепокоєння щодо того, якою мірою різні суб'єкти, що мають справу з потенційними дітьми-жертвами торгівлі, зможуть застосовувати таку методику на практиці.

Довідники, посібники та інші публікації, у яких йдеться про ознаки торгівлі людьми, містять різні застереження щодо шляхів їх створення, тлумачення та застосування. По-перше, ознаки — це узагальнення, і у кожному випадку існують винятки. Залежно від місцевих обставин та досвіду, може знадобитися запровадити додаткові ознаки або адаптувати запропоновані. Крім того, для правильного визначення усі ознаки слід розглядати сукупно²¹⁹.

«Наявність чи відсутність ознак не означає, що встановлено або спростовано факт торгівлі людьми. Натомість, наявність ознак повинна призводити до подальшого розслідування»²²⁰. Хоча ознаки загалом вважаються корисними інструментами, що сприяють ідентифікації, «слід пам'ятати, що незважаючи на свою корисність, такі переліки є лише одним інструментом серед інших і ніколи не можуть бути єдиним інструментом, на якому ґрунтується ідентифікація осіб, що є об'єктами торгівлі людьми»²²¹.

Загальноновизнаним є існування ознак і необхідність рекомендацій щодо їхнього застосування. «Державними установами та міжнародними і громадськими організаціями створено різні посібники, переліки

---

219 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 30.

220 УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р., с. 258.

Аналогічно: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р., с. 13.

221 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми*, грудень 2004 р., с. 103.

ознак та контрольні листи з ідентифікації жертв для використання фахівцями у різних сферах. Тим не менше, практичний досвід свідчить, що сама лише наявність ознак і контрольних листів не надає ефективних вказівок щодо застосування цих інструментів»²²².

За результатами постійного моніторингу та актуалізації ситуації у сфері торгівлі людьми «ознаки необхідно регулярно переоцінювати та переглядати для врахування нової інформації та тенденцій. Створення профілів ймовірних жертв не повинне призводити до необґрунтованих узагальнень та дискримінаційних поліцейських підходів і ставлень»²²³.

Міркування, які слід врахувати до початку ідентифікації

У наявних джерелах містяться рекомендації щодо проблем і факторів, які фахівець, котрий виявляє та/або проводить співбесіду з потенційною чи ймовірною жертвою торгівлі (і зокрема дитиною), повинен усвідомлювати і належним чином враховувати. Основні проблеми і чинники, які слід «мати на увазі» можна підсумувати таким чином²²⁴:

- **Стосунки з торгівцем(-ями).** Як зазначається у цьому звіті, стосунки, які особа, що є об'єктом торгівлі, має з торгівцем, можуть бути дуже складними і передбачають суміш страху, залежності та навіть відданості і прихильності²²⁵. «Тому руйнування зв'язку з кримінальними колами часто набуває форми процесу, а не негайної дії»²²⁶;
- **Страх перед помстою.** Заякування жертви та погрози на її адресу є типовим способом знеохочення жертви звертатися до органів влади і свідчити відкрито;

222 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г.*, с. 18.

223 ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: идентификация потенциальных и предполагаемых жертв: Подход полиции, использующей концепцию сотрудничества с населением по месту жительства, 2011 г.*, с. 18-19.

224 Адаптовано з: Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали, 2005 р.*, с. 20-21. Аналогічні міркування висловлюються у: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, AGIRE. *Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації, с.25-26.

225 Anti-Slavery International, *Протокол для виявлення жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги та навчальні матеріали, 2005 р.*, с. 20; MOM, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми, 2007 р.*, с. 33.

226 Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми, грудень 2004 р.*, с. 102.

- **Імміграційний статус.** Важливо визнавати, що іммігрантські громади надзвичайно вразливі до віктимізації, оскільки вони можуть боятися депортації;
- **Стать.** Жінки і дівчата можуть мати низький соціальний статус у країні/громаді свого походження. Крім того, у їхній громаді та/або родині той факт, що їх примусили займатися певною діяльністю, може вважатися їхньою власною провиною. Це може послабити їхні позиції і не спонукати їх свідчити відкрито. Гендерні питання можуть обернутися також проти чоловіків і хлопців: вони можуть соромитися своєї «наївності» і того, що потрапили в експлуатацію, або страшенно соромитися свого перебування у сексуальній експлуатації, якщо вона мала місце;
- **Особисті обставини та реакції.** За винятком деяких поширених тенденцій та характеристик, умови, у яких перебуває жертва торгівлі людьми, — специфічні і не можуть бути передбачені зачасно. Це ж стосується і її особистості та реакцій. «Небажання співпрацювати, прихована ворожість та нездатність згадати події у подробицях, невідповідності у переказах або вигадування епізодів певних подій є імовірними наслідками травми і повинні сприйматися саме так»²²⁷. Підсумовуючи сказане, «важливо пам'ятати, що немає єдиної правильної або неправильної реакції на торгівлю людьми»²²⁸.

Етика та поведінка

У літературі представлено різні рекомендації щодо того, як слід поводитися з дітьми, які є потенційними або ймовірними жертвами торгівлі людьми, у процесі ідентифікації. Деякі з них продемонстровано нижче.

Поданий далі «Приклад професійного кодексу поведінки для захисту дітей та підлітків» взято з: ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р.²²⁹:

---

227 МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 31.

228 Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 21. Не існує типової жертви чи типового торгівця. Це недвозначно пояснюється у: УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми*, 2011, с. 4.

229 с. 143.

Необхідно:

- Пам'ятати, що діти та підлітки мають право на повагу (це передбачає повагу до їхнього фізичного, розумового, соціального та емоційного буття).
- Поважати культурну, релігійну та етнічну спадщину всіх людей, з якими ви працюєте, як би сильно вона не відрізнялася від вашої власної.
- Бути взірцем правильної поведінки для інших.
- Забезпечити присутність більш ніж однієї дорослої особи під час роботи з дітьми та підлітками або проводити таку роботу при свідках, які можуть бачити і чути, що відбувається.
- Поважати право дітей на недоторканість особистого життя.
- Здійснювати моніторинг поведінки один одного з дітьми.
- Мати можливість коментувати поведінку один одного і бути готовими запропонувати та прийняти позитивну критику.
- Критикувати будь-яку невідповідну поведінку з дітьми.
- Повідомляти про будь-які підозри або звинувачення у зловживанні.
- Усвідомлювати, що деякі дії можуть отримати хибне тлумачення, якими б хорошими не були наміри.
- Усвідомлювати необхідність виявляти особливу турботу й обережність під час обговорення делікатних питань з дітьми та підлітками.
- Знати і дотримуватися кодексів поведінки та правил агенції чи організації, з якими ви працюєте.
- Пам'ятати, що діти мають право вирішувати, скільки фізичного контакту мати з іншими (за винятком необхідності надання медичної допомоги).
- Пам'ятати, що фізичний контакт повинен обмежуватися тільки найнеобхіднішим для роботи, він повинен відповідати віку дитини і враховувати потреби дитини, а не дорослих.
- Пам'ятати, що фізичний контакт повинен відбуватися з ініціативи дитини, а не дорослого, за винятком необхідності надання медичної допомоги.
- Звертатися по пораду у разі будь-якого занепокоєння щодо поведінки будь-якої дорослої особи в присутності дитини.
- Забезпечити, щоб діти та підлітки знали про існування дорослих, яким можна довіряти (напр., шкільного координатора з питань захисту дітей або соціальні служби).

Не можна:

- Розмовляти з дітьми чи підлітками неналежним чином.
- Мати неналежний фізичний контакт з дітьми чи підлітками.
- Дозволяти собі вдаватися до неналежної поведінки чи намагатися привернути до себе увагу.
- Робити натяки чи принизливі зауваження або жести в бік дітей чи підлітків (або у їхній присутності).
- Робити передчасні висновки про інших, не перевіривши факти.
- Перебільшувати чи применшувати питання жорстокого поводження з дитиною.
- Виявляти фаворитизм стосовно будь-якої особи.
- Покладатися на своє добре ім'я чи роботу з метою власного захисту.
- Думати, «що вас це не торкнеться».
- Ризикувати, якщо здоровий глузд, стратегія або практика підказує більш виважений підхід.

Крім того, практичні рекомендації щодо поведінки та ставлення фахівців, які виявляють дітей і проводять співбесіди щодо досвіду дітей як жертв торгівлі людьми, передбачають таке²³⁰:

- не звинувачуйте ймовірну дитину-жертву і не покладайте провину на неї;
- не йдіть на конфронтацію, якщо ймовірна дитина-жертва поводить вороже, відчуває гнів, страх, недовіру, небажання співпрацювати або каже неправду. Пам'ятайте, що існує дуже багато причин, через які вона так поводить;
- не засуджуйте дитину за те, що вона зробила, чи за її погляди; особа, яка проводить співбесіду, повинна насамперед подолати власні стереотипи чи упередженість, уникати будь-якої стигматизації і бути неупередженою;
- повсякчас виявляйте якомога більше поваги до ймовірних дітей-жертв торгівлі людьми;
- налагодьте хорошу комунікацію з дитиною, передбачивши її потреби і забезпечивши хороший обмін інформацією;

²³⁰ Запропоновані нижче рекомендації адаптовано з: УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми*, 2011 р., с. 19-20; Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 21; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 25-26; МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 308-327.

- не намагайтеся будь-що переконати дитину у її статусі жертви, якщо вона не усвідомлює, що є об'єктом експлуатації, чи не бажає на той момент змінювати власний стан;
- дійте таким чином, щоб дитина не почувалася, що знаходиться на допиті, але дайте їй зрозуміти, що вона проходить співбесіду, і час, щоб звикнути до цього.

Перелік рекомендацій щодо поведінки осіб, які мають справу з імовірними дітьми-жертвами торгівлі людьми, — навіть ще ширший. Запропоновані рекомендації стосуються різних аспектів та етапів ідентифікаційної процедури. Їх було б доцільно поділити на загальні (що стосуються всієї процедури) та конкретні для кожного етапу або ситуації.

У деяких інструментах підкреслюється необхідність отримання обміркованої згоди від потенційної чи ймовірної дитини-жертви, а також від її батьків, відповідального чи призначеного опікуна на проведення ідентифікаційної співбесіди. Обміркована згода зазвичай означає «добровільно і без примусу отриманий дозвіл чи згоду на якусь пропозицію або прохання на основі повного розкриття усіх фактів для прийняття цілком обдуманого рішення, у тому числі про будь-які можливі ризики (наскільки про них відомо)» та наявні альтернативи. Обмін інформацією — важливий компонент обміркованої згоди»²³¹.

Отримання обміркованої згоди означає забезпечення чіткого розуміння кожним респондентом змісту та мети співбесіди, запланованого використання інформації, його права не відповідати на питання, його право зупинити співбесіду у будь-який момент та його права накладати обмеження на використання інформації²³².

Практичні рекомендації щодо того, як надавати інформацію дітям до початку проведення співбесіди, щоб отримати їхню обмірковану згоду, можна вивести з настанов та інструментів, які у широкому контексті стосуються участі дитини у підготовці, розробці, реалізації та моніторингу проектів, у тому числі проведенні досліджень. Серед інших пропонуються такі рекомендації²³³:

231 МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 19.
232 ВООЗ, *Рекомендації з етики та безпеки при проведенні інтерв'ю з жертвами торгівлі людьми*, 2003 р., с. 19.

233 Адаптовано з: *Фонд порятунку дітей, Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Методологічний звіт*, 2007 р., с. 87-88.

- чітко пояснюйте мету співбесіди;
- будьте практичними і пояснюйте, які види діяльності та кроки буде реалізовано, їхню тривалість та місце здійснення. На цьому етапі надайте дитині можливість висловити свої побажання;
- інформуйте дитину про те, як буде використано інформацію, отриману під час співбесіди, та кому її буде надано;
- заохочуйте дитину ставити питання щодо процесу в цілому, його результатів тощо;
- дайте дитині час обміркувати надану вами інформацію.

Питання та етапи співбесіди

Для осіб, що виявляють дітей, які є потенційними або ймовірними жертвами торгівлі людьми, та проводять з ними співбесіду, існує велика кількість рекомендацій та порад. Знову ж таки, у межах цього огляду складно надати повний аналіз усіх рекомендацій, висловлених у проаналізованих джерелах.

У кількох джерелах поради щодо проведення співбесіди поділено за різними етапами процесу співбесіди. Деякі з цих порад продемонстровано нижче.

Викладені нижче поради щодо проведення первинної співбесіди взято з Anti-Slavery International, *Протокол для виявлення жертв торгівлі людьми, і надання їм допомоги та навчальні матеріали*, 2005 р²³⁴. Зверніть, будь-ласка, увагу, що з оригінальної версії запозичено тільки заголовки.

КРОК 1: Початок співбесіди

- Вступ.
- Поясніть ситуацію, що склалася на даний момент.

КРОК 2: Надання інформації

- Поясніть мету співбесіди.
- Поясніть переїзд до поліцейного відділку, якщо співбесіда відбувається там.
- Поясніть структуру та порядок проведення співбесіди.
- Поясніть роль перекладача чи культурного посередника у разі його участі.

---

234 с. 25-28.

КРОК 3: Збір інформації

- Ознайомтеся з проблемною ситуацією.
- З'ясуйте, ким є особа, яка проходить співбесіду.
- З'ясуйте, як вона потрапила у цю ситуацію.
- З'ясуйте, як складається ситуація на даний момент.
- З'ясуйте, чого вона хоче й очікує.
- Вкажіть на (можливі ознаки) торгівлі людьми.

КРОК 4: Актуалізація інформації

- Поясніть особі, у якій ситуації вона фактично перебуває (після перевірки).
- Поясніть застосовні положення національної політики.
- Поясніть, що особі може бути оформлено дозвіл на перебування у країні.
- Поясніть положення кримінального законодавства.
- Поясніть положення цивільного законодавства.

КРОК 5: Ухвалення спільного рішення щодо подальших кроків

- Зважте на інші, ще нерозглянуті можливості.
- Розробіть необхідний сценарій.
- Визначте спільний підхід.

КРОК 6: Реалізація подальших кроків

- Організуйте притулок.
- Організуйте оформлення короткострокового дозволу на перебування.
- Гарантуйте безпеку.
- Організуйте сприяння та допомогу.

КРОК 7: Завершення першої співбесіди

- Запитайте, що особа думає про ситуацію, яка склалася.
- Домовтесь, як ви будете підтримувати зв'язок.
- Подальші заходи.
- Чітко і конкретно узгодьте інші необхідні питання.

Подальші рекомендації щодо проведення першої ідентифікаційної співбесіди поділено за сферами інформації, які необхідно охопити.

Питання, які необхідно поставити, та/або свідчення, які необхідно вивчити, поділено за темами з прикладами таких питань:

- Особиста інформація про ситуацію до та під час в'їзду до країни та під час перебування у країні призначення: Чи допомагав вам хтось організувати вашу подорож? Скільки часу тривала подорож? З ким ви подорожували?
- Умови життя: Чи є у вас якісь родичі у цій країні? Чи сплачуєте ви за своє помешкання? Чим ви займаєтеся протягом дня?
- Засоби існування: Яку суму ви заробляєте на день? Гроші залишаються у вас чи ви їх віддаєте комусь іншому?
- Погрози та примус: Чи просив вас хто-небудь займатися цією діяльністю? Чи можете ви вільно пересуватися? Чи боїтесь ви чого-небудь або кого-небудь?
- Сприйняття ситуації: Які відчуття у вас виникають, коли ви жебракуєте?
- Плани на майбутнє та очікування: Чим би ваш батько/мати хотів/-ла, щоб ви займались? Чи хочете ви цього самі?
- Оцінка ризиків та потреб (невідкладних та у тривалій перспективі): Чи боїтесь ви, що хтось може завдати вам шкоди?²³⁵.

Аналогічно, області інформації, що збирають під час співбесіди, можна поділити на:

- Фаза вербування: Яким чином було ініційовано контакт між особою та вербувальником? Яку роботу було обіцяно чи яка робота очікувалася, за яку зарплатню та на яких умовах?
- Фаза транспортування: Хто оплачував дорожні витрати? У кого зараз зберігаються документи? Чи перебувала ймовірна жертва значний проміжок часу проїздом у третіх країнах, а якщо так, то чи займалася вона чимось у цих країнах?
- Фаза експлуатації: Якою діяльністю займається особа з часу свого прибуття до місця призначення? Чи почала особа займатися цією діяльністю з примусу? Якщо так, то яким чином? Чи дозволяли особі залишати собі свій заробіток? Чи примушували жертву виплачувати борг торговцю? Якщо так, то скільки і за що? Якими були умови праці? Наскільки особа мала свободу вибору та пересування?
- Додаткові підтверджувальні матеріали: поліційні чи імміграційні звіти; медичний чи психологічний аналіз; фотографії з місця експлуатації.

---

²³⁵ Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 26-29; Anti-Slavery International, *Протокол для виявлення жертв торгівлі людьми, і надання їм допомоги та навчальні матеріали*, 2005 р., с. 30.

Для того, щоб не пропустити якийсь важливий крок чи не знехтувати якоюсь важливою інформацією під час співбесіди, особі, яка проводить співбесіду, пропонуються контрольні листи. Приклади контрольних листів — що можуть застосовуватися до (імовірних) жертв торгівлі загалом та дітей-жертв зокрема — включені у Додаток І цього дослідження²³⁶.

Як і у випадку з наведеними (вище) ознаками, рекомендується «застосовувати гнучкий підхід до ознак. Суб'єкти на національному рівні повинні врахувати і включити будь-який елемент, який [...] може мати значення, до свого національного або місцевого контексту»²³⁷. Крім того, пропонується створити і використовувати методики з вироблення комплексів областей і питань, застосованих до ситуації торгівлі дітьми у відповідному контексті (напр., країні), і регулярно переглядати його з урахуванням нової інформації про проблеми та тенденції²³⁸.

Для того, щоб допомогти особі, яка проводить співбесіду, зафіксувати інформацію, зібрану під час співбесіди, пропонуються деякі форми. Приклад форми первинної співбесіди знаходиться в Додатку II²³⁹.

Рекомендації щодо виявлення та ідентифікації жертв торгівлі людьми у групі осіб надано для представників правоохоронних органів. Зокрема, рекомендується ставити питання усій групі разом, щоб визначити, хто контролює її, залежно від того, хто надає відповіді. Після цього осіб слід опитувати окремо, щоб особи, які контролюють їх, не могли бачити і чути, що відбувається.

Для зменшення ступеня ризику рекомендується «повністю розбити групи, а не відводити по одній особі за раз, щоб не дати торговцям можливості визначити, хто розкривається перед вами», а також не залучати членів групи для перекладу (коли потрібно), навіть, якщо вони, як здається, мають дружні стосунки з потенційною жертвою(-ами)²⁴⁰.

236 Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 29.

237 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 25.

238 У цьому, як зазначалось, полягає мета проектів «AGIS» та «AGIRE», про які йшлося вище.

239 Форма MOM для первинної співбесіди у: MOM, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 50-52.

240 УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми*, 2011 р., с. 16.

Рекомендації щодо оцінки ризиків під час ідентифікації

У деяких матеріалах, проаналізованих у межах цього огляду, поставлено мету запропонувати фахівцям, які надають послуги жертвам торгівлі людьми, рекомендації щодо питань безпеки, які постають на кожному етапі процесу надання допомоги. Йдеться про ризики, на які наражаються ймовірні або фактичні жертви, їхні родини та інші близькі їм люди, а також фахівці, які надають їм допомогу.

Оцінка ризиків повинна починатися з оцінювання панівних обставин у сфері торгівлі людьми у відповідній країні. Для такої «загальної оцінки ризиків» пропонуються перелічені нижче індикатори:

- масштаби та вплив торгівлі людьми у країні;
- чи вважається відповідна держава країною походження, транзиту або призначення, чи характеризується поєднанням цих ознак?
- міра, якою торгівля людьми контролюється організованими злочинними угрупованнями;
- можливості місцевих правоохоронних органів;
- масштаби корупції, притаманної цій місцевості, та як вона впливає на ступінь ризику²⁴¹.

Важливо пам'ятати, що існують ризики, пов'язані з кожним етапом ідентифікаційного процесу. Тому, знову ж таки, важливо «вивчити предмет, місцеву ситуацію та — що найважливіше — проконсультуватися з фахівцями та досвідченими місцевими організаціями чи особами»²⁴², перш ніж вдатися до проведення співбесіди з імовірною жертвою торгівлі. Ризики, які необхідно врахувати та виявити, включають у тому числі такі:

- помста з боку роботодавців, представників торгівців, сутенерів, співробітників правоохоронних органів, спрямована проти респондента;
- помста, спрямована проти родини респондента;
- сором та неприйняття або покарання, накладене членами родини або громадою;

---

²⁴¹ Індикатори було запозичено з: МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 4.

²⁴² ВООЗ, *Рекомендації з етики та безпеки при проведенні інтерв'ю з жертвами торгівлі людьми*, 2003 р., с. 6.

- ідентифікація іноземними органами влади як незаконних мігрантів або у разі їх визнання співучасниками торгівців;
- помста з боку органів влади власної країни (як зазначалось вище);
- зрада колег по роботі, співмешканців або членів громади²⁴³.

Необхідно належним чином оцінити особливі ризики, пов'язані із залученням перекладачів, культурних посередників та інших співробітників.

Рекомендується на постійній основі актуалізувати оцінку ризиків як невід'ємну частину управління ризиками та безпекою. «Оцінка ризиків повинна переглядатись щонайменше раз на місяць. Залежно від обставин справи, оцінка ризиків може переглядатися щотижнево або щоденно під час періодів підвищеного ризику»²⁴⁴.

Окрім неперервної загальної актуалізації ризиків, рекомендованої тут вище, «необхідно проводити конкретизовану актуалізацію, якщо певні події становлять додаткову чи підвищену загрозу»²⁴⁵. Сюди належить, наприклад, місце, де жертву вперше перенаправляють для отримання допомоги, особливо якщо пакет допомоги може передбачати співробітництво з правоохоронними органами; будь-яке вимушене переміщення жертв у випадках, якщо вони вже надали свідчення правоохоронному органу; відвідання будівель суду, особливо для надання свідчень під час судового процесу над торгівцями; будь-яке переміщення жертви або співробітника, пов'язане з передачею жертви від однієї країни іншій, з метою надання свідчень проти торгівців; будь-який інцидент, який можна витлумачити як спробу залякування жертви чи співробітника (напр., анонімні телефонні дзвінки з погрозами, часта і тривала присутність біля притулків невідомих осіб чи транспортних засобів або таємне стеження на відстані за жертвою чи співробітником)²⁴⁶.

При цьому зауважується, що це лише приклади, а перелік у жодному разі не слід вважати вичерпним з точки зору потенційних подій підвищеного ризику, які можуть відбуватись у будь-якій окремо взятій справі²⁴⁷.

243 ВООЗ, *Рекомендації з етики та безпеки при проведенні інтерв'ю з жертвами торгівлі людьми*, 2003 р., с. 6-8.

244 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 5.

245 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 5.

246 Ці приклади запозичено з: МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 6.

247 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 5.

Кожна оцінка ризиків повинна супроводжуватися планом управління ризиками для врегулювання визначених областей ризику²⁴⁸. Такий план повинен готуватися і реалізовуватися швидко, а в ньому слід у подробицях відобразити всі заходи безпеки і відповідні процедури²⁴⁹.

Оцінка ризиків повинна охоплювати як фізичну, так і психологічну безпеку жертви та інших осіб, які наражаються на ризик. Під час співбесіди особливу увагу слід звертати на те, щоб не травмувати дитину, і не ставити запитань, які можуть спровокувати емоційну відповідь²⁵⁰.

У тісному зв'язку з управлінням ризиками надзвичайно важливо «поводитися з конфіденційними даними про жертву, процес торгівлі та співробітників організації, яка надає послуги, з належним урахуванням міркувань та правил безпеки»²⁵¹. Існують конкретні рекомендації та публікації, які комплексно охоплюють аспекти збору даних з питань торгівлі людьми у різних типах баз даних та для різних цілей²⁵², тоді як у цьому звіті означені проблеми детальніше не розглядатимуться.

Інші практичні ресурси

Кілька інструментів та рекомендацій стосуються створення стандартних оперативних процедур, присвячених ідентифікації дітей як жертв торгівлі та — набагато меншою мірою — дітей як категорії та розлучених з батьками дітей (у відповідних випадках). Такі процедури повинні створюватися з урахуванням контексту, у якому фахівці встановлюють контакт з потенційними дітьми-жертвами (кордон, притулок, пенітенціарна система тощо). Запропоновано практичні настанови зі створення кожного комплексу процедур ідентифікації та перенаправлення дітей-жертв торгівлі²⁵³, а також приклади процедур, створених з цією метою²⁵⁴.

---

248 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 7.

249 МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа*, 2009 р., с. 44.

250 ВООЗ, *Рекомендації з етики та безпеки при проведенні інтерв'ю з жертвами торгівлі людьми*, 2003 р., с. 23.

251 МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р., с. 7.

252 Серед інших публікацій див.: МЦРМП, *Посібник зі збору даних по боротьбі з торгівлею людьми у Південно-Східній Європі: Створення регіональних критеріїв*, 2010 р.

253 Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку, с. 29-33.

254 ЮНІСЕФ, *Керівництво із захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р., с. 177-186.

Існує надзвичайно багато навчальних матеріалів з торгівлі людьми та торгівлі дітьми зокрема. Деякі з цих матеріалів безпосередньо присвячено фазі ідентифікації. Загалом, цільовою аудиторією наявних навчальних матеріалів є конкретні суб'єкти (правоохоронні органи)²⁵⁵ або різні установи та організації, які з великою вірогідністю матимуть контакти з потенційними, ймовірними чи фактичними дітьми-жертвами торгівлі людьми; в них пропагується міжвідомчий підхід та створення формальних процедур, котрими закріплюються відповідні ролі та функції у процесі ідентифікації дітей, які можуть бути об'єктами торгівлі, спираючись на глибоке розуміння їхніх прав та привілеїв²⁵⁶.

---

255 Див., напр.: Anti-Slavery International, *Протокол для виявлення жертв торгівлі людьми, і надання їм допомоги та навчальні матеріали*, 2005 р.

256 Див., напр.: Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Посібник викладача*, готується до друку; Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Навчальний посібник*, готується до друку.

ЗАКЛЮЧНІ МІРКУВАННЯ

Ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми — це складний процес, який вимагає серйозної інституційної бази, структур підтримки, кваліфікованих фахівців та уніфікованих процедур, і полягає у забезпеченні належної ідентифікації та перенаправленні потенційних, імовірних і фактичних дітей-жертв торгівлі людьми, наданні їм допомоги, а також захисті й забезпеченні їхніх основоположних прав у процесі ідентифікації.

Ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми охоплює різні важливі аспекти. Дітей потрібно ідентифікувати як жертв торгівлі людьми, а така ідентифікація повинна відбуватися з урахуванням низки різних контекстів (походження, транзит, призначення), ситуацій (кордон, місце експлуатації, заклади прийому дітей, система судочинства у справах неповнолітніх тощо) та різних етапів процесу торгівлі людьми (до, під час або після експлуатації). Крім того, така система повинна дозволяти ідентифікувати дітей (та дорослих), які є об'єктами торгівлі з метою будь-якої форми експлуатації.

Дітей також потрібно ідентифікувати як категорію і ставитися до них, насамперед, як до дітей. Ідентифікація дитини як такої є передумовою доступу дитини-жертви торгівлі до низки заходів захисту, що надаються у межах наявних систем та механізмів захисту дітей на місцевому та національному рівнях. Це також є пропуском для доступу до низки особливих заходів, передбачених для дітей у межах системи перенаправлення, допомоги та захисту, створеної з метою захисту осіб-об'єктів торгівлі людьми.

Хоча діти можуть стати об'єктом торгівлі навіть разом зі своїми батьками, часто діти-жертви торгівлі людьми перебувають у стані розлучення зі своїми батьками або законним чи призначеним відповідальним опікуном. Діти, позбавлені сімейної опіки, мають право на особливий захист і допомогу. Тому у межах процесу ідентифікації дітей-жертв торгівлі важливо з'ясувати, чи не є дитина, яка може бути об'єктом торгівлі, ще й розлученою з батьками дитиною, що дозволяє відповідним органам перенаправити її для надання додаткових заходів безпеки, передбачених системою захисту дітей, позбавлених батьківської опіки.

Згідно з міжнародними та регіональними законодавчими базами, застосовними до держав-учасниць ОБСЄ, вони повинні забезпечити

невідкладну ідентифікацію дітей, які можуть бути жертвами торгівлі, дітей як категорії та розлучених з батьками дітей (у відповідних випадках).

Для сприяння процесу ідентифікації жертв торгівлі людьми розроблено рекомендації та матеріали. Хоча багато з них присвячено насамперед дорослим жертвам, були розроблені й конкретизовані настанови та інші матеріали, спрямовані на те, щоб ідентифікація і перенаправлення дітей-жертв торгівлі та допомога їм забезпечували дотримання їхніх основоположних прав.

Різними міжнародними агенціями, громадськими організаціями та установами створено низку практичних інструментів на підтримку суб'єктів, які можуть контактувати з дітьми/жертвами торгівлі у процесі ідентифікації, та належно перенаправляти їх для надання наявних послуг захисту. До них належать: ознаки та профілі для виявлення потенційних та ймовірних дітей-жертв торгівлі та методики з їх створення й актуалізації; питання та контрольні листи для співбесід з ідентифікації; інструменти для оцінки ризиків, кодекси поведінки для фахівців, а також інші ресурси.

У цих публікаціях застерігається, що ознаки, профілі, питання для співбесід, контрольні листи та інші інструменти повинні відповідати конкретному контексту і постійно переглядатися та актуалізуватися з урахуванням нової інформації та тенденцій. Застосування практичних інструментів не повинно призводити до необґрунтованих узагальнень і дискримінаційних підходів.

Мета цього звіту полягала у тому, щоб пояснити описані вище елементи та продемонструвати відповідні заходи та інструменти, представлені у проаналізованій літературі. З огляду на поточну та актуалізовану ситуацію, проблеми і тенденції у сфері торгівлі дітьми з, до та в межах України, а також у світлі чинних законодавчих баз, керівних принципів і практичних інструментів, усім відповідним суб'єктам в Україні рекомендується взаємодіяти у межах міжвідомчого та колективного підходу для вироблення рекомендацій, процедур та інструментів (а також методик їх регулярного перегляду), з метою надання підтримки та сприяння ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми у конкретному контексті(-тах) на практиці. Автор сподівається, що представлений звіт допоможе їм у досягненні цієї мети.

БІБЛІОГРАФІЯ

Андрея Сьолькнер, *Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні. Звіт дослідження, ОБСЄ 2008 р.*

Енн Джордан, *Факт чи вигадка: Що ми насправді знаємо про торгівлю людьми? Випуск 3, Програма з питань торгівлі людьми та примусової праці, травень 2011 р.*

Анет Бруновскіс, Ребекка Сертіс. *Чи залишається минуле позаду? Коли жертви торгівлі людьми відмовляються від допомоги, Fafo, 2007 р.*

Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали, 2005 р.*

Комітет з прав дитини, *Загальний коментар № 6 (2005 р.) щодо поводження з дітьми без супроводу і розлученими з батьками дітьми за межами їхньої країни походження.*

Рада Європи, *Серія Угод — № 197. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та Пояснювальна записка до неї, 2005 р.*

Єврокомісія, *Звіт Експертної групи з проблеми торгівлі людьми, грудень 2004 р.*

МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми, вересень 2009 р.*

Європейська рада у справах біженців та вигнанців (ECRE), Фонд порятунку дітей, Генеральний директорат Європейської Комісії з внутрішніх справ (EC DG Home), *Порівняльне дослідження взірцевої практики у сфері повернення неповнолітніх. Контрольний перелік для забезпечення позитивної практики під час розгляду повернення дітей до третіх країн: інструмент планування якості для держав-членів ЄЄП, Проект, жовтень 2011 р.*

МЦРМП, *Рекомендації щодо створення транснаціонального механізму перенаправлення осіб, які є об'єктами торгівлі людьми: Південно-Східна Європа, 2009 р.*

МОП/Єврокомісія, *Оперативні ознаки торгівлі людьми, вересень 2009 р.*

МОМ, *Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми*, 2007 р.

МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі взірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р.

Майк Доттрідж, *Голоси молоді про торгівлю дітьми: Досвід Південно-Східної Європи*, ЮНІСЕФ 2008 р.

ОБСЕ, *План дій з протидії торгівлі людьми*, 2003 р.

Додаток до Плану дій ОБСЕ з протидії торгівлі людьми: урахування особливих потреб дітей, які є жертвами торгівлі людьми, у захисті та допомозі, 2005 р.

Експертна координаційна група спілки ОБСЕ (АЕСТ), *Заява щодо захисту дітей, особливо серед мігрантів, дітей без документів, несупроводжуваних дітей, дітей, розлучених з батьками, та дітей-шукачів притулку з метою попередження торгівлі дітьми*, жовтень 2010 р.

ОБСЕ/БДИПЧ, *Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні: Об'єднання зусиль по захисті прав жертв торгівлі людьми. Практичне керівництво*, 2004 г.

ОБСЕ/ОСВПД, *Торговля людьми: ідентифікація потенціальних і передбачуваних жертв: Підхід поліції, використовуючої концепцію співпраці з населенням по місцю проживання*, 2011 г.

Програма з питань торгівлі людьми та примусової праці, *Рабство, примусова праця, боргова кабала та торгівля людьми: від концептуальної плутанини до цільових рішень*, Випуск 2, лютий 2011 р.

Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE Методика*, готується до друку.

Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *AGIRE. Стандартна оперативна процедура*, готується до публікації.

Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Створення методики, заснованої на правах дитини, для ідентифікації дітей-жертв торгівлі людьми та надання їм підтримки*. Заключний звіт, 2007 р.

Фонд порятунку дітей Італія ONLUS, *Протокол щодо ідентифікації дітей, які стали жертвами торгівлі людьми та експлуатації, і надання їм підтримки*, 2007 р.

Фонд порятунку дітей, *Діти свідчать. Ризик торгівлі та життєздатність у Південно-Східній Європі. Регіональний звіт*, 2007 р.

Фонд порятунку дітей, ПРБДЄ, *Меморандум щодо попередження та протидії торгівлі дітьми у Європі*, 2007 р.

ПРБДЄ, *Огляд чинного законодавства, підходів та практики щодо визначення віку у шістнадцяти європейських державах*, травень 2011 р.

ПРБДЄ, *Заява щодо позитивної практики. 4-а редакція, виправлена*, 2009 р.

Сер Альберт Ейнслі-Грін, *Визначення віку мігрантів, які не мають документів*, березень 2011 р.

Террі Сміт, Лора Браунліз, *Практичні методи визначення віку: літературний огляд та анотована бібліографія*, ЮНІСЕФ 2011 р.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Рекомендовані принципи та настанови щодо прав людини та торгівлі людьми*, 2002 р.

УВКБ ООН, *Рекомендації щодо визначення найкращих інтересів дитини*, 2008 р.

ЮНІСЕФ, *Керівництво з захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми у Європі*, 2006 р.

УНЗ ООН, *Посібник з надання першої допомоги для використання співробітниками правоохоронних органів, які першими реагують на випадки торгівлі людьми*, 2011 р.

УНЗ ООН, *Інструментар для боротьби з торгівлею людьми*, 2008 р.

Протокол ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 р.

USAID, *Взірцева практика створення програм захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми у Європі та Євразії. Заключний звіт*, 2008 р.

ВООЗ, *Рекомендації з етики та безпеки при проведенні інтерв'ю з жертвами торгівлі людьми*, 2003 р.

ДОДАТОК I

Контрольний лист № 2 — Anti-Slavery International, *Протокол щодо ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги і навчальні матеріали*, 2005 р., с. 29.

7 КРОКІВ:

1. Вступ

Передмова.

Поясніть ситуацію, що склалася на даний момент.

2. Надання інформації

Поясніть мету співбесіди.

Поясніть переїзд до поліцейного відділку, якщо співбесіда відбувається там.

Поясніть структуру та порядок проведення співбесіди.

Поясніть роль перекладача чи культурного посередника у разі його участі.

3. Збір інформації

Зберіть інформацію щодо різних елементів ситуації.

Ознайомтеся з проблемною ситуацією.

З'ясуйте, ким є особа, яка проходить співбесіду.

З'ясуйте, як вона потрапила у цю ситуацію.

З'ясуйте, як складається ситуація на даний момент.

З'ясуйте, чого вона хоче, потребує й очікує.

4. Актуалізація інформації

Поясніть особі, у якій ситуації вона фактично перебуває, її права та варіанти.

Поясніть застосовні положення національної політики.

Поясніть, що особі може бути оформлено дозвіл на перебування у країні.

Поясніть положення кримінального законодавства.

Поясніть положення цивільного законодавства.

5. Ухвалення спільного рішення щодо подальших кроків
Зважте на проблемність ситуації та ще нерозглянуті можливості.
Розробіть необхідний сценарій.
Визначте спільний підхід.

6. Реалізація подальших кроків
Розпочніть та погодьте оцінку потреб та ризиків.
Організуйте притулок.
Зробіть усе можливе для забезпечення захисту особи.
Організуйте оформлення короткострокового дозволу на перебування.
Організуйте сприяння та допомогу.

7. Завершення
Запитайте, що особа думає про ситуацію, що склалася.
Домовтесь, як ви будете підтримувати зв'язок.
Подальші заходи.
Чітко і конкретно узгодьте інші необхідні питання.

Контрольний лист для допомоги у підготовці інтерв'юера —
МОМ/Федеральне міністерство внутрішніх справ (ФРН), *Довідник для співробітників правоохоронних органів зі звірцевої практики боротьби з торгівлею дітьми*, 2006 р., с. 133.

- Довідайтеся чи у найкращих інтересах дитини проведення співбесіди. Як це оцінювалося?
- Розробіть нейтральний та чутливий підхід, а також декілька теорій, включаючи нульову гіпотезу. Інтерв'юер має вирішити, яке саме пояснення він/вона вважає найбільш вірогідним, щоб потім свідомо дистанціювати його/її від нього та/або отримати адекватну оцінку.
- За будь-якої можливості уникайте «контекстного стресу», виділяючи достатню кількість часу.
- Ставте питання щодо наступних аспектів: прояви соціальних проблем, порушення розвитку (напр., мовні розлади, порушення розумового розвитку, порушення стану здоров'я, культурні фактори та соціальне походження). Для цього інтерв'юери повинні

бути достатньо підготовлені або мусять перенаправити жертву до інших спеціалістів, залежно від природи порушень.

- Зважте на те, чи в змозі дитина висловитися щодо свого віку, когнітивного та емоційного рівня чи можливої травми. Чи потребує дитина додаткового піклування та допомоги протягом співбесіди?
- Довідайтеся чи розкривала себе дитина: кому, коли та що саме вона розповіла. Якою була реакція особи, якій дитина відкрилася?
- Переконайтеся, що дитина підготовлена/поінформована щодо причини та місця проведення інтерв'ю, а також особистості інтерв'юера. Як пройшла ця підготовка, що повідомлялося та хто це робив? Якою була реакція дитини протягом цієї підготовки?
- Яка вірогідність того, що дитина свідчитиме? У випадку малої вірогідності, що зможе це пояснити і як інтерв'юер зможе запобігти цьому.
- Чи існують ознаки того, що дитина буде неохоче надавати інформацію? У такому випадку — інформацію щодо чого та чому? Що може зробити інтерв'юер протягом співбесіди для заохочення?
- Якими є заходи щодо захисту дитини, сім'ї чи близьких до, протягом та після співбесіди? Які засоби можуть бути застосовані для захисту дитини та мінімізації ризиків?
- Чи підготовлене дружнє до дитини оточення? Чи воно тихе та чи наявні іграшки? Чи варто винести деякі іграшки, якщо їх забагато в кімнаті?
- Чи готове та працює обладнання для запису?
- Чи необхідні послуги перекладача для забезпечення взаєморозуміння?

ДОДАТОК II

Форма MOM для первинної співбесіди у MOM, Посібник з надання прямої допомоги жертвам торгівлі людьми, 2007 р., с. 50.

Міжнародна організація з міграції IOM-OIM

Форма первинної співбесіди

Місія MOM в _____

Реєстраційна інформація

ID Співробітника MOM

Ім'я:

Прізвище:

Національність:

Стать: (Ч/Ж)

Країна народження:

Дата народження: (дд-мммм-рррр)

Місце народження:

Інформація щодо справи

Тип організації, що перенаправляє: (НУО/МО/Правоохоронна агенція/Посольство/Місія MOM/Самозвернення/Інше/Не застосовується)

Уточнення — Ім'я:

Місцезнаходження:

Дата первинної співбесіди: (дд-мммм-рррр)

Місце проведення первинної співбесіди:

Ім'я спеціаліста MOM з протидії торгівлі людьми, що проводить інтерв'ю:

Мова особи, що опитується:

Перекладач? (Так/Ні)

Ім'я перекладача:

ВЕРБУВАННЯ

Яким чином було ініційовано контакт між особою та вербувальником? (Особистий контакт/Газетне оголошення/Радіореклама/Інтернет-реклама/Реклама на ТБ/Був проданий членом сім'ї/Був викрадений/Інше)

Якщо ІНШЕ, уточніть

На якій роботі особа очікувала бути зайнятою по прибутті до остаточного місця призначення? (Вивчення мови з проживанням в сім'ї/Няня/Робота в сільському господарстві/Хатня робота/Некваліфікований труд/Сфера торгівлі/Жебракування/Інші форми низькорівневої кримінальної діяльності/Танцівниця — сфера розваг/Секс індустрія/Офіціантка/Інше/Не застосовується)

На яку заробітню плату очікувала особа по прибутті до остаточного місця призначення? (Еквівалент дол. США на місяць)

Чи сплачувала особа вербувальнику щось наперед? (Так/Ні)

Якщо ТАК, то скільки? (Еквівалент дол. США)

Якщо особа НЕ БУЛА завербована, то чи була вона насильно викрадена торгівцями? (Так/Ні)

Якщо ТАК, то чи була особа викрадена та насильно перевезена до іншого місцезнаходження у країні походження особи? (Так/Ні)

Чи була особа викрадена та насильно вивезена за межі країни її походження ? (Так/Ні)

ТРАНСПОРТУВАННЯ

У випадку дорожніх витрат, що мали місце до відправлення, хто їх оплачував?

Перерахуйте транспортні засоби, що були використані: (Пішки/Автомобіль/Пором/Потяг/Літак/Інше/Не застосовується)

Чи перетинала особа кордон через офіційні пропускні пункти? (Так/Ні)

Якщо НІ, то де саме та яким чином був перетнутий кордон?

Якщо ТАК, то вкажіть

При перетині кордону особа використовувала власні посвідчення особи чи було надано подробні документи? (Власні/Підробні-Фальшиві/Не застосовується)

Чи необхідна була в'їзна/виїзна віза? В'їзна віза: (Так/Ні)

Виїзна віза: (Так/Ні)

Де зараз знаходяться посвідчення особи? (У особи/У роботодавця/У поліції/У торгівця/Не застосовується)

Чи перебувала особа деякий час у транзитних країнах? (Так/Ні)

Якщо ТАК, то вкажіть

Чи була особа залучена до діяльності в цих країнах? (Так/Ні)

Якої діяльності? (Вивчення мови з проживанням в сім'ї/Няня/Робота в сільському господарстві/Хатня робота/Некваліфікований труд/Сфера торгівлі/Жебракування/Інші форми низькорівневої кримінальної діяльності/Примусова військова служба/ Танцівниця — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціантка/Інше/Не застосовується)

ЕКСПЛУАТАЦІЯ

Якою діяльністю займалася особа по прибутті до остаточного місця призначення? (Вивчення мови з проживанням в сім'ї/Няня/Робота в сільському господарстві/Хатня робота/Некваліфікований труд/Сфера торгівлі/Жебракування/Інші форми низькорівневої кримінальної діяльності/Примусова військова служба/ Танцівниця — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціантка/Інше/Не застосовується)

Якщо ІНШЕ, вкажіть

Після прибуття до остаточного місця призначення як скоро почалась ця діяльність? (Протягом тижня/За тиждень після прибуття)

Чи була особа змушена проти власної волі займатися будь-якою діяльністю? (Так/Ні)

Якщо ТАК, яким чином? (Погрози/Фізичне насильство)

Скільки коштів особа отримувала від зайняття цією діяльністю? (Еквівалент дол. США на місяць)

Чи дозволялося особі зберігати власний заробіток? (Так/Ні/Частково)

Чи була особа змушена виплачувати борг торговцям/перевізникам/експлуататорам? (Так/Ні)

Якщо ТАК, вкажіть скільки? (Еквівалент дол. США на місяць)

За що саме був цей борг?

Якою мірою особа користувалася свободою пересування? (Жодною/Лише із супроводом/Жодних обмежень/Не застосовується)

Які були умови експлуатації? (Надмірні робочі години/Обмежена/відсутня свобода вибору)

ПІДКРІПЛЮЮЧІ МАТЕРІАЛИ

Додаткові підкріплюючі матеріали

Імміграційні звіти чи звіти поліції

Будь-яка документація чи проїзні квитки

В'їзна/виїзна імміграційна картка

Медичні звіти стосовно жорстокого поводження протягом процесу торгівлі людьми

Копії підроблених трудових договорів чи копії оригіналу оголошення

Листи, написані особою

РІШЕННЯ

Чи є особа ЖЕРТВОЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ? (Так/Ні)

Якщо НІ: (Нелегальний мігрант/Жертва іншого виду злочину/Нерегулярний мігрант/Порушник кордону)

Чи бажає особа повернутися додому? (Так/Ні)

Чи має особа право на Програму Допомоги МОМ? (Так/Ні)

Якщо НІ, то чому? (Відмова від допомоги МОМ/Видача ордеру на депортацію/Підозра особи у порушенні кордону/Інше)

Якщо ІНШЕ, вкажіть

Якщо ВІДМОВА ВІД ДОПОМОГИ МОМ, то чому? (Особа налякана/Хоче залишитись в країні/Не довіряє МОМ чи НУО/Інше)

Якщо ІНШЕ, вкажіть

Примітки

Підписано до друку 25.04.2012 р.
Формат 60х90/16. Папір офс. Друк — офс.
Ум.др. арк. — 2,75. Об'єм — 3,42.
Наклад 1000 прим. Зам. № 680.

Надруковано: ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, Київ, вул. П.Лумумби, 4/6, оф. 516, тел. 0 44 531 1432.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

